

ГРОМАДСЬКА ДУМКА ПРО ПРАВОТВОРЕННЯ

У НОМЕРІ:

- ПРАВА ДИТИНИ

∨ *Наставництво в Україні: нові аспекти*

- БЕЗПЕКА

∨ *Фінансове шахрайство під час війни:
актуальні схеми та методи захисту*

- РЕФОРМА ЖИТЛОВОЇ СФЕРИ

∨ *Житлова реформа в Україні – основний зміст
та ключові інновації*

№ 5 (313) БЕРЕЗЕНЬ 2026

**ГРОМАДСЬКА ДУМКА
ПРО ПРАВОТВОРЕННЯ**

№ 5 (313) 2026

Інформаційно-аналітичний бюлетень
на базі оперативних матеріалів

Додаток до журналу
«УКРАЇНА: ПОДІЇ, ФАКТИ, КОМЕНТАРІ»

Засновники:

Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
Національна юридична бібліотека

Головний редактор

Ю. Половинчак

Редакційна колегія:

Н. Іванова (відповідальна за випуск), Т. Дубас,
Ю. Калініна-Симончук

Заснований у 2011 році
Видається двічі на місяць

Передрук – тільки з дозволу редакції

З повнотекстовою версією видання можна
ознайомитись на сайті
Центру досліджень соціальних комунікацій
nbuviar.gov.ua

ЗМІСТ

АКТУАЛЬНА ПОДІЯ

Дисципліна у війську та службі цивільного
захисту – Президент України
підписав Закон..... 3

АНАЛІТИЧНИЙ РАКУРС

Беззуб І.

Наставництво в Україні: нові аспекти 4

Волошин Д.

Фінансове шахрайство під час війни:
актуальні схеми та методи захисту..... 15

Симоненко О.

Житлова реформа в Україні – основний зміст
та ключові інновації..... 22

ЩОДЕННИК БЛОГЕРА * 27

АКТУАЛЬНА ПОДІЯ

Дисципліна у війську та службі цивільного захисту – Президент України підписав Закон

16 березня 2026 р. Президент України В. Зеленський підписав Закон України «Про внесення змін до Дисциплінарного статуту Збройних Сил України, Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України, Дисциплінарного статуту служби цивільного захисту щодо вдосконалення механізмів забезпечення військової дисципліни, запобігання і протидії проявам дискримінації та сексуальним домаганням» (№ 4797-IX).

Цей Закон удосконалює механізми забезпечення військової дисципліни, передбачивши внесення змін до Дисциплінарного статуту Збройних сил України та Статуту внутрішньої служби ЗСУ.

Нові норми статутів зобов'язуватимуть кожного військовослужбовця:

- поводитися з гідністю й честю, поважати честь і гідність кожної людини;

- додержуватися законодавства щодо рівних прав і можливостей жінок і чоловіків;

- не допускати та стримувати інших від негідної поведінки – як вербальної, так і невербальної, зокрема, пов'язаної з дискримінацією за ознаками статі, раси, релігії, етнічного походження, соціального статусу, місця проживання тощо;

- запобігати сексуальним домаганням, насильству за ознакою статі та правопорушенням проти статевої свободи і недоторканості.

У разі виявлення випадків дискримінації за ознакою статі, сексуальних домагань або насильства командир зобов'язаний призначити

службове розслідування. Ініціювати проведення такого розслідування також можуть представники відповідальних підрозділів з гендерної рівності та радники з питань рівних прав і протидії насильству за ознакою статі.

Військовослужбовець, який повідомив про такі факти, не може бути покараний, звільнений чи підданий будь-яким негативним заходам впливу у зв'язку з таким повідомленням.

Кожен військовослужбовець, який безпосередньо або опосередковано дізнався про факти дискримінації, сексуальних домагань чи насильства за ознакою статі, зобов'язаний повідомити про це відповідний підрозділ або радника з гендерних питань.

Закон розширює аналогічні норми і на осіб служби цивільного захисту:

- закріплює вимоги щодо дотримання гендерної рівності та нетерпимості до дискримінації;

- забороняє вербальні і невербальні прояви, що принижують гідність;

- визначає порушення етичних норм, сексуальні домагання та насильство за ознакою статі як дисциплінарні проступки;

- встановлює обов'язок реагування на такі правопорушення та проведення розслідувань.

Головним з опрацювання відповідного законопроекту (реєстр. № 13037) був Комітет з питань національної безпеки, оборони та розвідки («РАДА» *Офіційний вебпортал парламенту України* (https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/271334.html). – 2026. – 16.03).

АНАЛІТИЧНИЙ РАКУРС

І. Беззуб, наук. співроб., НЮБ НБУВ

Наставництво в Україні: нові аспекти

Родина – єдине природне середовище для гармонійного і безпечного розвитку дитини, розкриття її потенціалу і закладання підґрунтя для суспільно активного дорослого життя.

У період, коли країна переживає один із найважчих етапів своєї історії, питання соціального захисту дітей, позбавлених батьківської опіки або тих, хто постраждав від наслідків війни, стає вкрай актуальним. Тисячі українських дітей і молоді залишилися без належної допомоги та підтримки. Військові дії, примусова депортація та складні життєві обставини поставили їх перед серйозними викликами, з якими вони змушені боротися самотужки.

Наприкінці 2024 р. уряд України затвердив Стратегію забезпечення права кожної дитини на зростання в сімейному оточенні на 2024–2028 рр., яка є частиною реформи деінституціалізації – трансформації системи догляду і виховання дітей, яка має на меті забезпечити право кожної дитини на сім'ю та розвиток соціальних, освітніх, медичних та інших послуг на рівні громади, що передбачено євроінтеграційними зобов'язаннями держави.

Стратегія враховує контекст повномасштабної війни і пов'язані з нею виклики, зокрема підвищення ризиків для родин з дітьми опинитись у складних життєвих обставинах через вимушене переміщення, втрату майна і доходу, психологічну та фізичну травматизацію тощо.

У разі успішної та повної реалізації Стратегії прогнозується, що до 2028 р.:

– 95 % дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, зростатимуть в сімейному оточенні;

– на 30 % зменшиться кількість дітей, які отримують інституційний догляд та виховання (на 80 % – дітей до 3-х років) порівняно з показниками 2023 р.;

– на 30 % більше дітей з інвалідністю та/або з особливими освітніми потребами отримуватимуть соціальні, медичні і освітні послуги у громадах¹.

До 2028 р. маємо повністю змінити підхід: замість утримання дітей в інституційних закладах – розвиток сімейних форм виховання, замість формальної допомоги – індивідуальна підтримка кожної родини, запровадження якісних соціальних послуг у кожній громаді, створення механізмів екстреної допомоги родинам, які опинилися у складних життєвих обставинах, наголосила голова Координаційного центру з розвитку сімейного виховання та догляду дітей І. Тулякова. За її словами, зменшення кількості дітей в інституціях – це питання не лише статистики, а головне – якості життя кожної дитини².

У Міністерстві соціальної політики, сім'ї та єдності України, коментуючи ухвалення Стратегії, також зазначають, що епоха інтернатів має остаточно стати минулим для України.

Серед цілей Стратегії – забезпечити успішну інтеграцію в суспільство дітей та осіб, які мають досвід інституційного догляду та виховання, перебування в сімейних формах виховання.

Станом на 2025 р. в інтернатних закладах в Україні залишається 25 620 дітей, заявила експертка проєкту Секретаріату уповноваженого Верховної Ради України з прав людини С. Березівська³.

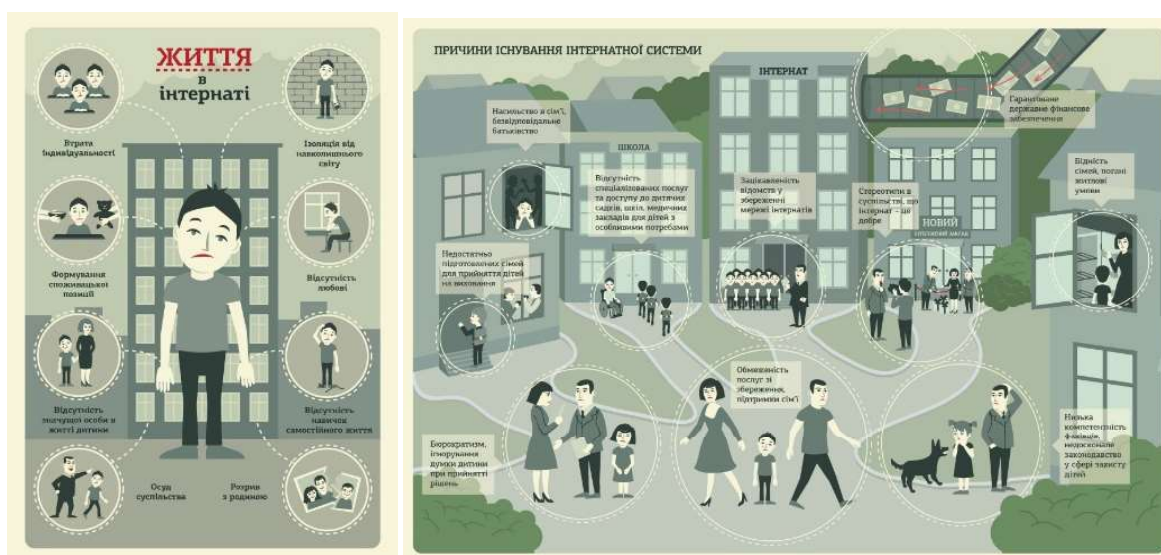
¹Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1201-2024-%D1%80#Text>

² Офіційний вебсайт Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України. URL: <https://www.msp.gov.ua/press-center/news/ukhvaleno-stratehiyu-zabezpechennya-prava-kozhnoyi-dytny-na-zrostannya-v-simeynomu-otochenni>

³ Вебсайт «Укрінформ». URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3987920-v-internatah-vihovuutsa-ponad-25-tisac-ukrainskih-ditej-ofis-ombudsmena.html>

При цьому діти, які виховуються в інтернатах, стикаються з низкою викликів, що ускладнюють їхню інтеграцію в суспільство, наголошує директор БФ «Глобал2000 дітям України» Ю. Конотопцева. За її словами, це насамперед відсутність навичок самостійного життя (багато дітей, особливо ті, хто тривалий час перебував в інтернатних закладах, не мають необхідних навичок для самостійного проживання, таких як: приготування їжі, управління фінансами, догляд за собою); соціальна ізоляція (проживання в інтернатах обмежує можливості для соціалізації та інтеграції в суспільство, що призводить до ізоляції та браку соціальних зв'язків);

стигматизація та упередження (у суспільстві досі існують стереотипи та упередження щодо дітей-сиріт, що ускладнює їх інтеграцію у громади та прийняття їх як рівноправних членів суспільства); нестача підтримки у громадах (багато громад не мають розвиненої інфраструктури та послуг підтримки для дітей-сиріт, таких як: доступне житло, служби супроводу та реабілітаційні центри); обмежений доступ до освіти та працевлаштування (діти-сироти часто стикаються з перешкодами, коли намагаються здобути якісну освіту або влаштуватись на бажану роботу – це обмежує їхню фінансову незалежність та можливості для самореалізації)⁴.

Джерело інформації: <http://openingdoors.org.ua/ua/boardings>

І лише 10 % цих дітей успішно адаптуються до дорослого життя. Решта, на жаль, потрапляє у небезпечні ситуації – наркотики, проституцію, кримінал, пояснює засновниця БФ «Твоя Опора» В. Татарчук⁵.

Кожній дитині потрібні надійні дорослі поруч, і для дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, які

виховується в інституційному закладі, таким дорослим може стати наставник – людина, яка добровільно і безоплатно допоможе соціалізуватися, навчатися, сформувати освітню і професійну траєкторію.

Саме держава має дбати про успішний старт у житті тих дітей, які поки залишаються у закладах, переконана екзаступник міністра соціальної політики з питань європейської інтеграції І. Постоловська. Навіть один значущий дорослий у житті дитини, яка зростає без сім'ї, здатен розширити її світогляд, дати їй впевненість і прищепити навички для успішного майбутнього, і саме такою

⁴ Сайт LIGA.net. URL: <https://blog.liga.net/user/yukonotoptseva/article/55907>

⁵ Сайт Еспресо. URL: <https://espresso.tv/suspilstvo-dopomogti-ditini-znayti-sviy-shlyakh-khto-i-yak-mozhestati-nastavnikom-dlya-sirit>

людиною може стати наставник, впевнена І. Постолюк⁶.

У свою чергу заступник Голови Верховної Ради України О. Кондратюк звертає увагу, що у Європі вже давно роблять ставку на живі людські стосунки, а не інтернати⁷.

Операційний план заходів на 2024–2026 рр. з реалізації Стратегії забезпечення права кожної дитини в Україні на зростання в сімейному оточенні на 2024–2028 рр. передбачає розвиток наставництва як один із кроків для досягнення цілей цієї Стратегії (Стратегічна ціль 5. Забезпечення можливості дітей та осіб, які мають досвід альтернативного догляду та виховання, налагоджувати соціальні відносини, які сприяють їх успішній інтеграції у життя територіальних громад)⁸.

Наставництво – один із способів індивідуальної підтримки та допомоги дитині, яка проживає у закладі для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, або іншому закладі для дітей⁹.

Дослідження Making a Difference: An Impact Study of Big Brothers Big Sisters провідної організації індивідуального наставництва для молоді в США Big Brothers Big Sisters of America, яке базується на 30-річних даних, підтверджує позитивний вплив інституційно впровадженого наставництва на поведінкові, освітні та соціальні результати: підлітки, які брали участь у програмі наставництва, на 46 % рідше починали вживати наркотики, на 27 % – алкоголь, на 32 % рідше вчиняли прояви агресивної або асоціальної поведінки, мали вищу шкільну відвідуваність, кращі

навчальні результати та вищу впевненість у власному академічному потенціалі порівняно з контрольними групами¹⁰.

Як стверджує президент і генеральний директор організації Big Brothers Big Sisters Південно-Центрального регіону Пенсильванії Емі Рот, це національне дослідження служить потужним свідченням трансформаційного впливу наставництва. Дані підтверджують, що наставництво не просто створює можливості; воно змінює траєкторію життя молоді людини. За його словами, «коли ми надаємо молоді можливості через наставництво, ми інвестуємо в їхню здатність робити внесок у суспільство, долати бар'єри та досягати тривалого успіху»¹¹.

Слід зазначити, що міжнародні аналітичні звіти підтверджують економічну доцільність і довгостроковий мультиплікативний ефект програм наставництва та раннього втручання для дітей і молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Зокрема, згідно з даними Світового банку (Ukraine – Investing in Social Protection for Inclusion, Resilience, and Efficiency, 2022), кожен долар, інвестований у дітей групи ризику, зокрема через індивідуальний супровід та ранню підтримку, може забезпечити економічне повернення у розмірі до семи доларів за рахунок зниження витрат, пов'язаних із безробіттям, залученням до правопорушень та іншими наслідками соціального виключення¹².

Чинне українське законодавство не враховує зміни, пов'язані із децентралізацією, реформою систем охорони здоров'я, освіти та соціального захисту, реформою системи догляду та підтримки дітей (деінституціалізацією), розвитком мережі послуг у громадах, сучасними підходами до реалізації державної

⁶ Єдиний вебпортал органів виконавчої влади України «Урядовий портал» URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/rozvytok-nastavnytstva-dlia-ditei-bez-batkivskohopikluvannia-vidbuvsia-treninh-dlia-hromadskykh-orhanizatsii-i-tsentriv-sotssluzhb>

⁷ Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Top-novyna/262133.html>

⁸ Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1201-2024-%D1%80#Text>

⁹ Сайт Загальнонаціональної онлайн-платформи про сімейні форми виховання. URL: <https://dity.gov.ua/uk/mentoring/about>

¹⁰ Сайт Big Brothers Big Sisters of America. URL: <https://www.bbbs.org/impact/>

¹¹ Сайт Big Brothers Big Sisters of South-Central PA. URL: <https://www.bbbscpa.org/post/big-brothers-big-sisters-of-america-launches-groundbreaking-research-on-the-long-term-impacts-of-men>

¹² Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/pubFile/2864527>

дитячої, молодіжної та соціальної політик, а також наслідками агресії РФ в Україні.

Зокрема, нормативне визначення наставництва, закріплене у ст. 1 та у ст. 171 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», обмежує його застосування виключно дітьми, які мають юридично встановлений статус дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, та зараховані на цілодобове перебування до закладів.

Як наслідок, наставництво залишається недоступним для широкого кола вразливих осіб: тих, хто втратив одного з батьків-військовослужбовців, постраждав внаслідок агресії РФ, проживає у гуртожитку після випуску з інтернату, або є малолітньою вагітною чи одинокою молодою матір'ю.

За відсутності належного законодавчого врегулювання наставництво в Україні існує лише завдяки зусиллям громадських організацій, не інтегрується у міжвідомчу взаємодію, не підлягає координації, обліку чи супроводу на національному рівні, а відтак – не може бути масштабоване та сталим.

Це становило не лише правову прогалину, а й створювало прямий бар'єр для реалізації стратегічних державних зобов'язань, які передбачають доступ кожної дитини та молодої особи до індивідуальної підтримки, участі та розвитку.

Наприклад, як зазначили у БФ «Твоя опора», завдяки проєкту «Наставництво – Твоя опора», який розпочався у грудні 2024 р. і був спрямований на підтримку підлітків з інтернатних закладів і мав на меті підготовку дітей до самостійного життя через регулярну взаємодію з відповідальними дорослими наставниками, у Києві та області висловили бажання стати наставниками понад 500 людей, проте, діюча модель наставництва не дозволила їм скористатися цією можливістю повною мірою¹³.

¹³ Сайт БФ «Твоя опора». URL: <https://tvoya-opora.org/news/inna-miroshnychenko-ta-bf-tvoya-opora-zminyuyut-systemu-nastavnytstva-dlya-ditey-zakon-pidpysav-prezydent>

Відсутність законодавчого врегулювання наставництва також перешкоджає належному виконанню Україною міжнародних і національних зобов'язань, зокрема реалізації положень Конвенції ООН про права дитини щодо права на індивідуальну підтримку та сталі соціальні зв'язки, впровадженню цілей Національної стратегії забезпечення права кожної дитини на зростання в сімейному оточенні (2024–2028) у частині успішної інтеграції осіб у життя громад, а також реалізації Національної молодіжної стратегії до 2030 року та Європейської молодіжної стратегії до 2027 року в частині розвитку життєстійкості, самозарадності та участі молоді в суспільному житті.

Логічною ланкою у реалізації Стратегії забезпечення права кожної дитини на зростання в сімейному оточенні, зокрема її стратегічної цілі щодо розвитку соціальних зв'язків та успішної інтеграції дітей і молоді в життя громади, та в умовах відсутності у правовому полі України цілісного регулювання наставництва як окремого інституту добровільної, безоплатної та регулярної підтримки дітей та молодих осіб, став Закон України № 4744-IX «Про наставництво» від 18 грудня 2025 р. (набув чинності 16 січня 2026 р., вводиться в дію 16 липня 2026 р.).

Документ встановлює правові, організаційні та процедурні засади діяльності наставників і державну політику у цій сфері. Головне завдання дорослого – допомогти дитині повірити у власні сили, набути важливих життєвих навичок і відчутти стабільну підтримку.

Наставництво стосуватиметься дітей від 10 років і молоді до 23 років. Його запроваджуватимуть лише за згодою батьків або законних представників, а також самої дитини.

Новий Закон передбачає:

– визначення категорій осіб, щодо яких може здійснюватися наставництво, включно з дітьми-сиротами, дітьми, позбавленими батьківського піклування, дітьми у складних життєвих обставинах, дітьми загиблих захисників, постраждалими від воєнних дій, депортованими або переміщеними дітьми, неповнолітніми вагітними, одинокими мамами до 23 років та особами віком

18–23 років, які перебувають у закладах цілодобового перебування;

– запровадження індивідуального (один наставник – одна дитина) та корпоративного (коли долучаються компанії, колективи та фахівці) наставництва;

– встановлення вимог до кандидатів у наставники та критерії недопущення осіб до наставницької діяльності;

– створення соціальної послуги з організації наставництва та визначення суб'єктів, які братимуть участь у її реалізації;

– запровадження механізмів обліку, моніторингу, супроводу та державного нагляду у сфері наставництва¹⁴.

Так, відповідно до Закону, наставником може стати особа, яка: досягла 21 року; є дієздатною; має громадянство України та постійно проживає на території України; пройшла курс підготовки з наставницької діяльності; отримала позитивний висновок про можливість провадження наставницької діяльності; уклала письмовий договір про наставництво відповідно до Закону.

Джерело інформації:

https://rada.info/upload/users_files/26432760/6e64b882c30f937be523aa53d644dfbc.jpg

За словами співавторки документа, голови підкомітету у справах сім'ї та дітей, народного депутата від «Слуги Народу» Т. Скрипки, корпоративне наставництво передбачає діяльність юридичних осіб – підприємств, установ та організацій, спрямовану на соціальну, освітню та професійну підтримку дітей і молоді, щодо яких може здійснюватися наставництво. Корпоративне наставництво може здійснюватися щодо осіб, які досягли чотирнадцятирічного віку. Законом також визначено права юрособи, яка здійснює корпоративне наставництво.

Корпоративне наставництво може реалізовуватися шляхом:

– створення умов для залучення найманих працівників до програми наставництва;

– організації екскурсій та ознайомчих візитів для осіб, щодо яких може здійснюватися

наставництво, з метою ознайомлення з професійною діяльністю, умовами праці та специфікою різних сфер зайнятості;

– регулярного проведення освітніх та профорієнтаційних заходів для осіб, щодо яких може здійснюватися наставництво, із залученням різних фахівців;

– сприяння формуванню професійних навичок та компетенцій, необхідних для успішної інтеграції осіб, щодо яких може здійснюватися наставництво, на ринку праці;

– забезпечення проходження практики, стажування або працевлаштування для осіб, щодо яких може здійснюватися наставництво та які можуть бути охоплені такою формою

¹⁴ Єдиний вебпортал органів виконавчої влади України «Урядовий портал». URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/verkhovna-rada-pryiniala-zakon-pro-nastavnytstvo>

підтримки, із наданням супроводу таким особам під час адаптації та набуття професійного досвіду¹⁵.

Запровадження супроводу і супервізії наставників – ще одна новація Закону. Документ прямо передбачає, що наставники мають отримувати підтримку – консультації, навчання, допомогу у складних ситуаціях, профілактику емоційного вигорання, що дозволить забезпечити сталість, якість і безпечність наставництва для всіх сторін. Наставництво офіційно визнається як окрема соціальна послуга, що дає змогу громадам фінансувати підготовку та супровід наставників із місцевих бюджетів.

Закон вводиться в дію через шість місяців з дня набрання чинності. За півроку з дня опублікування, уряд має виконати алгоритм дій, щоб цей він запрацював. Зокрема:

- розробити та затвердити Порядок організації та здійснення наставництва;
- привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом;
- забезпечити приведення міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади їх нормативно-правових актів у відповідність із цим Законом та прийняття нормативно-правових актів, які з нього випливають;
- протягом одного року з дня опублікування закону, уряд має поінформувати парламент про стан його виконання.

Експерти зазначають, що цей Закон є стратегічним кроком для соціалізації молоді в умовах війни, адже він допомагає компенсувати брак сімейного виховання та готує підлітків до викликів сучасного світу. Він закладає не просто юридичну основу, а цілу філософію системної підтримки та взаємної турботи в суспільстві¹⁶.

Кожна дитина потребує взірців для наслідування та наставників, які

спрямовуватимуть її на початку життєвого шляху, особливо в умовах стресу воєнного часу, наголосив голова представництва ЮНІСЕФ в Україні

М. Мамедзаде. За його словами, правильне спрямування та підтримка можуть кардинально змінити життя молодого покоління й допомогти дітям та підліткам знайти власний шлях, подолати виклики та вповні розкрити свій потенціал.

Варто чітко розмежовувати сирітство реальне і соціальне. Десятки тисяч дітей і молодих людей зростають без дорослих поруч, і лише невеликий відсоток з них має статус сиріт. Завдяки Закону розширили перелік осіб, які можуть мати наставника, продовжуючи просувати важливість наставництва в регіонах, коментує новий Закон амбасадорка БФ «Твоя опора» І. Мірошніченко.

Для нас було принципово не просто допомагати точково, а довести, що наставництво може працювати як масштабна, контрольована і відповідальна соціальна модель. Те, що в Законі розширили можливості для дітей і наставників, а організація наставництва закріплюється як соціальна послуга, що передбачає державний облік, моніторинг, супровід та нагляд, а також визначення суб'єктів, відповідальних за її надання, означає перехід від ініціатив окремих команд до державної політики з чіткими правилами та відповідальністю, зазначає засновниця БФ «Твоя опора» В. Татарчук.

За словами І. Мірошніченко, наступні півроку стануть найважливішими для Закону. Адже його реалізація на практиці матиме залежність від своєчасного ухвалення урядом низки нормативно-правових актів передусім Мінсоцполітики. Від цього етапу залежить, чи зможе наставництво запрацювати як повноцінний інструмент соціальної політики, переконані у БФ «Твоя опора»¹⁷.

Наставництво, через недостатню обізнаність та несистемний підхід, не набуло необхідних масштабів, наголошують фахівці.

Саме тому на Дія.Освіта з'явився новий освітній серіал «Наставництво: що, для кого і як

¹⁵ Сайт LIGA.net. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MN031101>

¹⁶ Сайт політичної партії «Слуга Народу». URL: <https://sluga-narodu.com/rada-rozghliane-zakonoproiekt-pro-nastavnytstvo-tetiana-skrypka-rozpovila-pro-kliuchovizminy-do-druhoho-chytannia/>

¹⁷ Сайт друкованого видання «Нова доба». URL: <https://surl.li/lezqgm>

працює» (<https://diia.link/r/8b61>). Він створений для всіх, хто хоче стати підтримкою для дітей і молоді або вже має досвід наставництва, волонтерства чи роботи у соціальній та освітній сферах.

Серіал складається з 10 серій тривалістю від 4 до 10 хв, у яких простою мовою пояснюється суть наставництва, його можливості, ризики та практичні інструменти для щоденного застосування. Наприклад: що таке наставництво та чим воно відрізняється від разового волонтерства чи благодійності; хто може бути наставником або наставницею; як будувати безпечні, довірливі стосунки з дітьми та молоддю з урахуванням вікових і психологічних особливостей; як підтримувати розвиток самостійності, життєстійкості та здорових соціальних зв'язків; як діяти разом із дитиною або молоддю людиною, а не замість них, і водночас запобігати емоційному вигоранню; які ризики можуть виникати у процесі наставництва та як формувати власне коло підтримки; як долучитися до наставництва й розвивати його у своїй громаді.

Освітній серіал створений так, щоб кожна людина – незалежно від попереднього досвіду – могла зрозуміти суть наставництва та діяти відповідально й усвідомлено. У серіалі задіяні І. Мірошніченко, Є. Константиновський, К. Невдоха, С. Юдіна, Ю. Дідула та Ю. Марчук.

Освітній серіал створений для платформи Дія.Освіта Офісом дітей та молоді «ДійМО» при Мінсоцполітики України, ГС «Українська мережа за права дитини», Координаційним центром з розвитку сімейного виховання та догляду дітей у межах проекту «Підтримка дітей і молоді з досвідом перебування в альтернативних формах догляду», що реалізується ЮНІСЕФ та Мінсоцполітики за фінансової підтримки Федерального міністерства економічного співробітництва і розвитку Німеччини (BMZ) через державний банк розвитку KfW, Європейського Союзу та уряду Швеції¹⁸.

¹⁸ Сайт Дія.Освіта. URL: <https://osvita.diia.gov.ua/courses/mentorship-what-it-is-who-it-is-for-and-how-it-works>

Наставництво – один із практичних інструментів, який допомагає пройти складні переходи і не залишатися наодинці. Але ця роль вимагає підготовки та відповідальності. Саме тому важливо давати людям чітке та реалістичне розуміння, як наставництво працює в межах реформи і як може доповнювати інші послуги для дітей та молоді, наголосила голова правління ГС «Українська мережа за права дитини» Д. Касьянова. Серіал – це той ресурс, якого так бракувало всім, щоб зрозуміти: чи готові вони зробити крок у наставництво, додає наставниця для підлітків з інтернатного закладу та менеджер з розвитку наставництва в Офісі дітей та молоді «ДійМО» С. Юдіна.

У свою чергу, голова Координаційного центру з розвитку сімейного виховання та догляду дітей І. Тулякова переконана, щоб бути опорою для дітей, наставництво має бути організовано безпечно та професійно, і цей серіал дає всім, хто хоче підтримувати дітей і молодь, чіткі орієнтири та інструменти для усвідомлених дій¹⁹.

До речі, для того, щоб наставництво було організоване безпечно і професійно, у Львові у вересні 2024 р. відбувся дводенний національний діалог «Об'єднані наставництвом». Метою діалогу було створити простір для взаємодії та співпраці, об'єднавши представників влади, державного та громадського сектору, які зацікавлені та здійснюють реалізацію наставництва в Україні, задля обміну досвідом, напрацюваннями, ідеями та найкращими практиками, а також задля розбудови стратегій, спрямованих на покращення якості імплементації наставництва²⁰.

У квітні 2025 р. представники дев'яти обласних центрів соціальних служб і понад

¹⁹ Офіційний вебсайт Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України. URL: <https://www.msp.gov.ua/press-center/news/yak-pidtrymuvaty-ditey-i-molod:-prem'yera-osvitnoho-serialu-pro-nastavnytstvo-na-diya.osvita>

²⁰ Офіційний вебсайт Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України. URL: <https://www.msp.gov.ua/press-center/news/%22ob'yednani-nastavnytstvom%22:-u-lvovi-vidbuvsya-natsionalnyudialoh-shchodo-rozvytku-mentorskykh-prohram-dlya-ditey>

двадцяти громадських та благодійних організацій, які у своїх областях і громадах працюють над розвитком наставництва для дітей без батьківського піклування, які виховуються у закладах інституційного догляду, стали учасниками дводенного тренінгу «Об'єднані наставництвом» у Львові. Метою тренінгу стало підвищення спроможності команд і створення спільного розуміння ролей, етапів та механізмів реалізації програми наставництва. Також обговорили взаємодію між центрами соціальних служб і неурядовими організаціями²¹.

Якщо в Україні більш розповсюдженою є практика наставництва для дітей, що перебувають в інституційних закладах догляду і виховання, то у світовій практиці наставництва переважно не має прив'язки до соціального статусу дитини. Зокрема, до наставництва залучаються як діти, що перебувають у складних життєвих обставинах, діти з груп ризику, діти вулиці, так і діти з благополучних сімей.

Як свідчить досвід іноземних країн, врегулювання правовідносин стосовно наставництва є актуальним і соціально важливим. Підходи країн щодо нормативно-правового регулювання наставництва різняться. В одних країнах (Франція, Швеція, Латвія) правовідносини у сфері наставництва для дитини, яка потрапила у складні життєві обставини, врегульовані на рівні законів. А, наприклад, у Великій Британії та Південній Кореї воно відсутнє.

Законодавство деяких країн-членів ЄС не містить визначення поняття наставництва: «соціальний наставник» (Латвія), «контактна особа» (Швеція). Натомість, у Законі про соціальне забезпечення США визначено, що «наставництво» – це структурована, керована програма, до якої залучаються діти та відповідним чином відібрані, перевірені і навчені дорослі волонтери.

²¹ Єдиний вебпортал органів виконавчої влади України «Урядовий портал». URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/rozvytok-nastavnytstva-dlia-ditei-bez-batkivskohopikluvannia-vidbuvsia-treninh-dlia-hromadskykh-orhanizatsii-i-tsentriv-sotssluzhb>

Практично в усіх країнах наставництво над дітьми і молодими людьми, які опинилися у складних життєвих обставинах, розглядається як дієвий інструмент державної молодіжної політики. Здебільшого державна підтримка наставництва здійснюється шляхом запровадження відповідних програм. Програми наставництва різняться за своєю структурою і підходами до їх реалізації, однак, мають спільну мету – надання підтримки.

У США інститут наставництва є важливим елементом державної політики у сфері захисту прав дітей. На теренах цієї країни функціонує чимало організацій, які займаються наставництвом дітей.

Серед найбільш відомих організацій Big Brothers Big Sisters of America, яка об'єднала добровольців-наставників різних категорій дітей, таких як:

діти-сироти, діти, що перебувають у конфлікті з законом, невиліковно хворі діти, діти військовослужбовців та діти з неповних сімей. В організації діє декілька програм наставництва: Наставництво на базі громади (Community-Based Mentoring); Наставництво для дітей військовослужбовців (Mentoring for Military Children), де наставниками можуть бути як і колишні військовослужбовці, і цивільні, підтримка надається не тільки дітям, але й їхнім сім'ям та самим наставникам; Програма Big in Blue (залучення поліції до наставництва, створення міцних та довірливих стосунків між правоохоронними органами та сім'ями); Наставництво у школі (School-Based Mentoring) (допомога дитині відкрити та реалізувати свій потенціал у школі); Наставництво для дітей, чії батьки перебувають у пенітенціарних установах (Mentoring for Children with Incarcerated Parents) (до наставництва таких дітей часто залучають представників місцевих релігійних організацій, які створюють для дитини середовище стабільності та безпеки, щоб вони розвивались як відповідальні молоді особи)²².

²² Розвадовська Т. В. Наставництво як педагогічний феномен. URL: <https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/dcdbf0ee-c57c-436b-9a66-1e124b9da8ba/content>

Нині цей досвід використовується в усьому світі, а самі ці організації мають представництва в інших країнах.

Саме досвід організації Big Brothers Big Sister of America був основою для створення програми наставництва для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківських прав, в Україні. Так, у 2014 р. розпочався українсько-американський проєкт наставництва Education breaks barriers («Освіта долає бар'єри»), мета якого створити рівні освітні можливості для дітей-сиріт, напівсиріт, дітей позбавлених батьківського піклування, дітей із соціально-незабезпечених сімей, що навчаються у школах-інтернатах. За підтримки організацій Omnis та Sublimitas (громадські організації в США, які допомагають дітям-сиротам або дітям, позбавленим батьківського піклування, отримати освіту, зокрема, в Україні) у тісній співпраці з проєктом наставництва «Одна надія» та комісією УГКЦ у справах родини були організовані навчальні тренінги для майбутніх наставників²³.

Крім того, у 2016 р. у Львові за підтримки БО «Львівська освітня фундація» та Центру опіки сиріт реалізується програма наставництва для дітей героїв АТО під назвою «Старший брат», мета якої – створити умови для повноцінного розвитку та дозвілля дитини, яка втратила батька в АТО. За зразок була взята програма «Наставництво для дітей військовослужбовців» організації Big Brothers Big Sister of America²⁴.

Цікавим є досвід Великої Британії щодо наставництва для молодих людей. Хоча в державі відсутнє законодавче регулювання згаданого інституту, наставництво відіграє ключову роль у формуванні державної молодіжної політики.

Так, однією з урядових ініціатив стала національна наставницька кампанія, метою якої є заохочення бізнесу та окремих осіб виступати

в якості наставників для неповнолітніх дітей із неблагополучних сімей, які мають проблеми зі здобуттям освіти або виявили бажання припинити навчання.

Урядовий відділ освіти опікується низкою програм у сфері наставництва для неповнолітніх дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах. З 2023 р. на фінансування наставницьких програм було виділено понад 30 млн фунтів стерлінгів. Відділом освіти оприлюднено рекомендації для місцевих органів влади щодо механізму подання заявки на фінансування програм пошуку сім'ї та наставництва.

Наставницька діяльність щодо підтримки неповнолітніх дітей активно запроваджується місцевими муніципалітетами. Зокрема, при муніципалітетах діють наставницькі служби для молоді, метою яких є надання цілеспрямованої підтримки дітям і молоді віком 10–18 років щодо: здобуття освіти або працевлаштування; подолання злочинних проявів та антисоціальної поведінки; запобігання зловживанню шкідливих речовин; побудови здорових стосунків; психічного здоров'я; питань імміграції; сімейних питань тощо.

Привертають увагу і локальні ініціативи. Наприклад, цікавим здобутком мерії Лондона у сфері наставництва над молоддю є розробка Концепції якості наставництва, де представлені передові практики щодо вдосконалення наставництва²⁵.

Відсутнє законодавство щодо наставництва і у Південній Кореї, однак, окремі аспекти врегульовані Законом про волонтерську діяльність.

Профільними міністерствами, муніципалітетами та окремими суб'єктами господарювання реалізуються комплексні проєкти з наставництва, спрямовані на вирішення конкретних проблем дітей і молоді. Наприклад, державну фінансову підтримку отримали програми наставництва для студентів із мультикультурних сімей. Метою цих програм

²³ Сайт Українського Католицького Університету. URL: <https://socialwork.ucu.edu.ua/faculty/science/proyekt-nastavnytstva-osvita-dolaye-bar-yery/>

²⁴ Платформа «Пошуршимо?». URL: <https://shurshannya.com.ua/2016/10/07/yak-stati-starshim-bratom-dlya-ditej-gero%D1%97v-ato-intervyu/>

²⁵ Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33501.pdf>

є забезпечення потреб студентів і допомога у процесі навчання.

Муніципалітети активно задіяні в процесах формування наставництва для дітей та сімей, зокрема, розробляють стратегії, спрямовані на створення умов для ефективного функціонування системи наставництва. Наставницьку діяльність мають право здійснювати: вчителі-пенсіонери, державні службовці у відставці, студенти коледжів та інші особи, які бажають стати наставниками. Цікавим є те, що наставницька діяльність передбачає отримання матеріальної винагороди.

Привертають увагу й окремі ініціативи стосовно наставництва. Так, Центром соціального захисту Samsung Sorisam за спільної підтримки Корейської асоціації реабілітації інвалідів і Корейського фонду суспільного добробуту реалізовано програму «Наставництво для молоді з інвалідністю», якою передбачено залучення студентів коледжів у якості наставників для дітей і молоді з вадами слуху.

Серед перспективних ініціатив є проект Oak Tree Project – програма стипендій та наставництва для дітей-сиріт Південної Кореї, спрямована на наставництво для випускників інтернатних закладів. Метою зазначеної програми є також надання допомоги у здобутті вищої освіти шляхом призначення стипендії і закріплення наставника за кожним підопічним²⁶.

Відповідно до Закону Франції про захист дітей, наставництво означає міжособистісні стосунки з керівництва й підтримки, засновані на взаємному навчанні. Встановлено, що наставник призначається дитині, яка перебуває під опікою Служби опіки над дитиною, за відповідною рекомендацією голови департаменту служби і за згодою батьків або інших осіб, які здійснюють батьківські повноваження, для забезпечення інтересів дитини. Обов'язковим є призначення наставника для дитини, яка починає навчання у коледжі.

Надання допомоги у формі наставництва регулярно оцінюється Службою у справах дітей спільно з асоціаціями, службами, установами,

які здійснюють опіку над дитиною. При такому оцінюванні обов'язково враховується думка дитини щодо ефективності наставництва.

У 2021 р. уряд почав реалізацію ініціативи щодо підтримки в навчанні та сприяння вступу у професійне життя всіх молодих людей віком від 15 до 30 років. Зокрема, запроваджено програму «1 молода людина, 1 наставник», яка розрахована на молодих людей, які: проживають у сільській місцевості; мають проблеми із законом; перебувають під опікою або виходять з неї; є біженцями; є студентами і перебувають у складних життєвих обставинах; є молодими опікунами; є особами з обмеженими можливостями тощо.

Привертає увагу досвід Франції у контексті популяризації наставницької діяльності для дітей і молоді на національному рівні, насамперед наставництво визнано Великою національною справою 2023 р. Таке визнання дало змогу організувати національну комунікаційну кампанію для підвищення обізнаності громадян про наставництво та заохочення їх до наставництва. Цей досвід може бути корисним для України.

Активно задіяні в кампаніях популяризації наставництва серед молоді неурядові організації Франції. Наприклад, у 2022 р. Фонд «Подолай бідність» проводив протягом шести місяців дослідження з метою оцінки впливу наставництва на молодих людей, результати якого демонструють здатність наставництва сприяти у вирішенні проблем молодих людей:

- 71 % підопічних відмічають, що наставництво посилило їх бажання досягти успіху у навчанні;
- кожний п'ятий молодий підопічний називає наставника людиною, на яку можна покластися;
- 77 % молодих підопічних відмічають, що розмови з наставником допомогли їм стати більш наполегливими²⁷.

Відповідно до Закону Латвії про захист прав дитини, дитина, яка не отримує належного батьківського піклування, має право на

²⁶ Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33501.pdf>

²⁷ Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33501.pdf>

державну соціальну допомогу та соціальні послуги в органах місцевого самоврядування. Однією із форм соціальної допомоги для дітей, сімей із дітьми і молодих людей є послуга соціального наставництва, який надається муніципальними соціальними службами. Роль соціального наставника полягає в тому, щоб допомогти особі набути навичок щодо успішного планування та управління життям, а також налагодження співпраці з різними установами та фахівцями.

Відповідно до законодавства послугами соціального наставництва мають право скористатися особи від 16 до 24 років. Проте уряд Латвії планує розширити перелік осіб, які мають право скористатися послугами соціального наставництва. Зокрема, планується запровадити послуги соціального наставника для дітей із наркотичною залежністю з метою зменшення ризику рецидиву.

Зауважимо, що в законодавстві відсутнє визначення поняття «наставництво» або «наставник»²⁸.

У законодавстві Швеції також відсутнє поняття наставництва. Відповідно до Закону про соціальні послуги рада соціального забезпечення муніципалітету уповноважена призначати спеціальну особу (контактну особу) або сім'ю (контактну сім'ю) з метою надання допомоги особі та її найближчим родичам в особистих справах, якщо особа заявила про це. Законом визначено коло осіб, яким може бути призначена така соціальна допомога. Зокрема, спеціально кваліфікована контактна

особа призначається особі, яка не досягла 21 року і потребує спеціальної підтримки для протидії ризику зловживання речовинами, що викликають залежність, злочинної діяльності або будь-якої іншої соціально деструктивної поведінки. Управління соціального забезпечення муніципалітету здійснює постійний нагляд за наданням допомоги контактними особами

У країні також функціонує низка некомерційних організацій, які займаються наставництвом для дітей і молоді, наприклад, Mentor Sweden, метою якої є наставництво молоді та пропагування здорового способу життя, профілактика вживання алкоголю та наркотиків²⁹.

Отже, система наставництва в інституційних закладах догляду та освіти є найважливішим інструментом соціалізації дітей та їхньої підготовки до самостійного життя.

Прийняття Закону України «Про наставництво» – це початок важливої соціальної трансформації, спрямованої на посилення підтримки вразливих дітей і молоді, що допоможе знизити ризик соціальної ізоляції випускників інтернатних установ, сприятиме розвитку волонтерського руху та громадської активності серед дорослих українців. Закон закладає основу для соціальної політики, де кожна дитина отримує можливість відчутти турботу, підтримку та віру у власні сили, та створює умови, за яких дитина, що переживає труднощі, може знайти поруч дорослу людину, яка широко перейматиметься її майбутнім і готова допомогти.

²⁸ Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33352.pdf>

²⁹ Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33352.pdf>

Д. Волошин, мол. наук. співроб., НЮБ НБУВ

Фінансове шахрайство під час війни: актуальні схеми та методи захисту

Сучасні виклики національній безпеці вимагають переосмислення методів боротьби із фінансовими злочинами, які набули нових масштабів у період воєнного стану. Російська агресія проти України спричинила зростання нелегальних фінансових потоків і посилила загрози фінансовій безпеці. Війна продовжує підривати глобальну фінансову стабільність, посилює вразливість населення та ускладнює фінансовий моніторинг, створюючи сприятливе середовище для приховування злочинних доходів, розширення тіньової економіки та обходу санкцій. У зв'язку з цим актуалізовано дослідження, що розкриває ключові механізми функціонування сучасних шахрайських схем та методів легалізації коштів³⁰. А саме розкриття юридичних аспектів відповідальності за шахрайство, дослідження актуальних схем залучення громадян до протиправної діяльності та аналіз алгоритмів захисту, що дозволяють мінімізувати ризики як для окремих осіб, так і для фінансової системи держави в цілому.

Фундаментом для розуміння природи цих злочинів є чітке розмежування їхніх видів у правовому полі. Адже залежно від об'єкта посягання та способу дій зловмисників, законодавство виділяє різні кваліфікаційні ознаки шахрайських дій.

Згідно з ч. 1 ст. 190 Кримінального кодексу України (далі – ККУ) шахрайство визначається, як заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою³¹.

³⁰ Дослідження Держфінмоніторингу «Ризики та загрози легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму в умовах військової агресії російської федерації – 2025». URL: https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/411/%D0%A2%D0%B8%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%20%D0%94%D0%A1%D0%A4%D0%9C%D0%A3/Typology%202025_UA.pdf

Водночас законодавство окремо виділяє специфічні форми економічних злочинів. Зокрема, у диспозиції ч. 1 ст. 222 ККУ законодавством роз'яснено термін «шахрайство з фінансовими ресурсами» як надання завідомо неправдивої інформації органам державної влади, органам влади Автономної Республіки Крим чи органам місцевого самоврядування, банкам або іншим кредиторам з метою одержання субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи пільг щодо податків у разі відсутності ознак кримінального правопорушення проти власності³².

Проте найбільш широкого вжитку набув термін «фінансове шахрайство», під яким розуміється дія, яка націлена на збагачення за рахунок фізичних, юридичних осіб шляхом застосування прийомів обману. До головних ознак фінансового шахрайства відносять невиконання вимог, коли відбувається грошова операція; зловживання службовим становищем задля отримання прибутку; отримання приватної інформації для подальшого використання її та привласнення коштів особи³³.

На практиці виділяють такі основні форми та способи шахрайства:

– заволодіння чужою власністю, вчинене у формі обману, коли жертві навмисне повідомляють хибну інформацію або замовчують інформацію, фальсифікують предмет угоди (наприклад, підмінюють коштовність підробкою), використовують обманні схеми у фінансових розрахунках,

³¹ Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

³² Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

³³ Кримінальна відповідальність за шахрайство з фінансами. АО «Бачинський і партнери». URL: <https://legalaid.ua/ua/kryminalna-vidpovidalnist-za-shahrajstvo-z-finansamy/>

пропонують здійснити передоплату за товари або послуги, публікують фейкові оголошення про збір грошей на лікування дитини, допомогу військовим та ін., створюють фейкові сайти, що схожі на офіційні сторінки благодійних фондів, застосовують різноманітні трюки в азартних іграх та інші способи з метою введення жертви в оману;

– шахрайство у формі зловживання довірою. У цьому випадку шахраї використовують довіру жертви до нього, яка може виникати на тлі гарних або близьких стосунків із жертвою – спільні родичі, добрі знайомі. Також лиходій може користуватись певним службовим становищем (наприклад, представник податкової або видає себе за нього). Таким зловживанням буде і прийняття на себе зобов'язань, які не будуть виконуватись (типовий приклад: банкрут бере кредит або гроші в борг у знайомих)³⁴.

Щодо питання законодавчого регулювання питання шахрайства в Україні, то воно регламентується такими основними джерелами права:

– ст. 190, розд. VI «злочини проти власності» Кримінального кодексу України;

– Постанова Верховного Суду України, де проаналізовано та узагальнено практику розгляду судами справ по шахрайству (№ 10 від 06.12.2009), ККУ про адміністративні правопорушення;

– загальні питання, а передусім дотримання прав та свобод людини, ефективність слідства, справедливий суд регламентує практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ).

Внаслідок швидкого розвитку інформаційних технологій у наш час стали більш поширені випадки шахрайства з використанням цифрових технологій. Тому для врегулювання цього питання у 2024 р. за основу був прийнятий Верховною Радою України законопроект щодо встановлення відповідальності за електронно-комунікаційне шахрайство, який доповнює

³⁴ Стаття 190 ККУ про шахрайство: від теорії до практики. Офіційний вебсайт Адвокатського об'єднання «Актум». URL: <https://www.actum.com.ua/blog-3-1/stattia-190-kk-pro-shakhraistvo-vid-teorii-do-praktyky>

ККУ та спрямований на посилення боротьби із шахрайськими кол-центрами, які професійно займаються обманом громадян України³⁵.

Також у 2025 р. У Верховній Раді України зареєстровано законопроект № 14161 щодо створення та ведення реєстру осіб, платіжні операції яких потребують посиленого контролю³⁶. У народі їх називають «дропами», це особи, що стають нижчою ланкою в ієрархії кіберзлочинності, продаючи доступ до своїх банківських даних для обігу нелегальних грошей.

За словами народного депутата України від партії «Голос» Я. Железняка, який є одним з ініціаторів законопроекту, через систему «дропів» зараз проходить до 200 млрд грн, а втрати для бюджету становлять десятки мільярдів. Він зазначив, що дроп-схеми стали основним каналом оплати нелегального алкоголю, тютюну, азартних ігор та дедалі частіше використовуються кримінальними угрупованнями – від кол-центрів до наркоторгівців. За словами депутата, впровадження системи дозволить перейти від загальних обмежень на P2P-перекази до більш адресного контролю, який торкнеться лише ризикових клієнтів. Це має підвищити ефективність боротьби з тіншовими фінансовими потоками без створення додаткового тиску на добросовісних користувачів³⁷.

³⁵ Верховна Рада України прийняла за основу законопроект щодо встановлення відповідальності за електронно-комунікаційне шахрайство. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/249836.html>

³⁶ Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо створення та ведення реєстру осіб, платіжні операції яких потребують посиленого контролю. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/bills/proekt-zakonu-pro-vnesennia-zmin-do-deiakikh-zakoniv-ukrayiny-shchodo-stvorennia-ta-vedennia-reyestru-osib-platizni-operatsiyi-iakykh-potrebiut-posylenoho-kontroliu>

³⁷ У Верховній Раді зареєстрували законопроект про реєстр «дропів». Fintech Insider. URL: <https://fintechinsider.com.ua/u-verhovnij-radi-zareyestruvaly-zakonoprojekt-pro-reyestr-dropiv/>

Ключове значення, окрім способу вчинення злочину, для кваліфікації дій правопорушника як фінансове шахрайство має розмір завданих збитків. Саме фінансовий аспект визначає межу між адміністративним проступком та кримінальним злочином.

У 2026 р. кримінальна відповідальність за шахрайство починається із суми збитку від 6800 грн. Це пов'язано з критерієм «значної шкоди», який в Україні прив'язаний до прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Отже, від цієї суми вже може бути порушено кримінальну справу за фактом шахрайства. Якщо сума менше, дії можуть розглядатися як адміністративне правопорушення, а не кримінальне. При «значній шкоді» (від 6800 грн до 170 000 грн) правопорушення карається штрафом, виправними роботами або обмеженням волі. За «шахрайство у великому розмірі» (понад 170 000 грн) можливий арешт або позбавлення волі до 5 років. Якщо шахрайство вчинено організованою групою або в особливо великому розмірі (понад 425 000 грн), покарання посилюється – позбавлення волі на строк до 12 років з конфіскацією майна. У таких випадках кримінальна справа за фактом шахрайства порушується автоматично за наявності заяви та доказів³⁸.

На сьогодні високі ризики кримінальної відповідальності та розвиток цифрових технологій змушують шахраїв відмовлятися від примітивних методів на користь багаторівневих схем. У наші дні зловмисники намагаються максимально дистанціюватися від жертви та правоохоронців, використовуючи посередників для маскуванню фінансових потоків.

Зокрема, наведемо найбільш поширені схеми:

– використання «дропів» або грошових мулів – людей, які за винагороду передають доступ до своїх банківських карток, онлайн-банкінгу чи криптогаманців третім особам. Такі платіжні

³⁸ З якої суми настає кримінальна відповідальність за шахрайство. Офіційний вебсайт адвокатського об'єднання «Камінська та партнери». URL: <https://kaminska.com.ua/blog/z-yakoyi-sumy-nastaye-kryminalna-vidpovidalnist-za-shahrajstvo>

засоби використовують у шахрайських схемах, відмиванні коштів, наркотрафіку та інших злочинах (За свідченнями Департаменту кіберполіції України близько 70 % усіх зафіксованих кібершахрайств здійснюються саме з використанням платіжних реквізитів «дропів», залучаючи при цьому молодь, студентів, безробітних, ВПО та представників соціально вразливих категорій населення. Вербування відбувається через оголошення про «швидкий» або «легкий заробіток» передусім у месенджерах і телеграм-каналах)³⁹;

– поширення повідомлень про неіснуючі соціальні виплати з метою отримання доступу до банківських даних і викрадення коштів (Шахраї створюють фейкові повідомлення про «державну» або «міжнародну» допомогу з додаванням посилань на фішингові сайти, що імітують офіційні ресурси просячи ввести персональні дані чи реквізити банківських карток, які в подальшому використовують для викрадення коштів)⁴⁰;

– вимагання коштів від імені МВС України через підроблений вебсайт-дублікат (після переходу по шкідливому посиланню комп'ютер користувача блокують і змушують оплатити фейковий штраф, погрожуючи кримінальною відповідальністю)⁴¹;

– інвестиційне шахрайство через фіктивних брокерів (створення фіктивних платформ,

³⁹ Близько 70 % кібершахрайств пов'язані з використанням платіжних реквізитів «дропів». Офіційний вебсайт Міністерства внутрішніх справ України. URL: <https://mvs.gov.ua/news/blizko-70-kibersaxraistv-poviazani-sama-z-vikoristanniam-platiznix-rekvizitiv-dropiv>

⁴⁰ До уваги! Шахраї поширюють повідомлення про неіснуючі соціальні виплати. Офіційний вебсайт Міністерства внутрішніх справ України. URL: <https://mvs.gov.ua/news/do-uvagi-saxrayi-posiruiut-povidomlennia-pro-neisnuiuci-socialni-viplati>

⁴¹ Увага! Кіберполіція виявила випадки вимагання коштів від імені МВС України через підроблений вебсайт-дублікат. Офіційний вебсайт Міністерства внутрішніх справ України. URL: <https://mvs.gov.ua/news/uvaga-kiberpoliciia-viiavila-vipadki-vimagannia-kostiv-vid-imeni-mvs-ukrayini-cerez-pidroblenii-vebsait-dublikat>

що імітують реальні торги акціями чи криптоактивами). Жертва бачить фальшивий прибуток у кабінеті й вносить нові суми, а при спробі виводу коштів шахраї вимагають додаткові «комісії» за верифікацію, після чого припиняють зв'язок);

– шахрайство за допомогою ШІ-інструментів (голосові та deepfake-атаки, де клонується голос близької людини чи, наприклад, відеодзвінки з «маскою» знайомого (рідного) обличчя. До того ж автоматизовані чат-боти говорять «мовою клієнта» з високим ступенем персоналізації. Найбільшу небезпеку становлять короткі голосові повідомлення в месенджерах з проханням про позику «до вечора»);

– шахрайські кол-центри (масштабні організації зі своїми професійними стандартами роботи, HR-структурами, навчальними програмами та KPI. Десятки операторів працюють за чіткими скриптами, наприклад, представляючись «службою безпеки» того чи іншого банку до «інвестиційних консультантів». Такі кол-центри перетворюють злочин на професійну індустрію психологічного насильства⁴²;

– шахрайство, вчинене шляхом створення фіктивних оголошень про продаж товарів в інтернет-магазинах, соціальних мережах (OLX, Prom, Instagram тощо);

– скімінг – спосіб крадіжки банківських даних. Шахраї встановлюють на банкомати або платіжні термінали спеціальні пристрої (скімери), які зчитують інформацію з магнітної стрічки картки. Додатково можуть використовувати приховані камери або фальшиві клавіатури для підглядання PIN-коду. Існує безконтактний скімінг. Технологія, яка дозволяє викрадати дані карток із функцією NFC, просто наблизившись до них з потужним зчитувальним пристроєм. Також Інтернет-скімінг, коли зловмисники зламують сайти інтернет-магазинів та вбудовують шкідливий код у платіжну форму. Коли жертва

вводить свої карткові дані, вони автоматично передаються шахраям⁴³;

фейкове інвестування (шахрайство за принципом «фінансової піраміди», де для створення ілюзії надійності жертві на перших етапах виплачують невеликі дивіденди, стимулюючи її вкладати значно більші суми);

– шахрайства через месенджери, викрадення акаунту. Зловмисники зламують доступ до вашого профілю у соцмережах або месенджерах (Telegram, Viber тощо). Після цього роблять масову розсилку по вашій контактній книзі від вашого імені. Зазвичай це термінові прохання про фінансову допомогу. Головна пастка в тому, що повідомлення приходить із вашого справжнього акаунту, тому в людей не виникає сумнівів, і вони стають жертвами обману, намагаючись вам допомогти;

– телефонне шахрайство або схема «німі» дзвінки (абонент відповідає, але на іншому кінці тишина. Такі дзвінки допомагають шахраям підтвердити існування номера, записати голос або навіть списати гроші при спробі передзвонити. Також зустрічаються випадки, коли дзвінок одразу скидають. Якщо абонент намагається передзвонити, з його рахунку можуть списати гроші)⁴⁴.

З початку повномасштабного вторгнення стали поширюватися схеми фінансового шахрайства, пов'язані з викликами війни, а саме спроби нажитися на таких болючих темах як ВПО, волонтерство, потреби ЗСУ; пошук зниклих безвісті тощо.

У щорічному звіті Кіберполіції за 2025 р.⁴⁵ наведено характерні приклади розкритих злочинів, серед них:

⁴³ Що таке скімінг та як захиститись від шахрайства? Блоги. Unex Bank. URL: <https://unexbank.ua/blog/sho-take-skimming-ta-yak-zahistitis-vid-shahrajstva>

⁴⁴ Телефонне шахрайство 2026: чому не варто відповідати на «німий» дзвінок. СтопКор. URL: <https://www.stopcor.org/ukr/section-suspilstvo/news-telefonne-shahrajstvo-2026-chomu-ne-varto-vidpovidati-na-nimij-dzvinok-14-02-2026.html>

⁴⁵ Щорічний звіт Департаменту кіберполіції за 2025 рік. Офіційний вебсайт Департаменту кіберполіції Національної поліції України. URL: <https://cyberpolice.gov.ua/news/shhorichnyj-zvit-7096/>

⁴² Традиційні системи безпеки безсилі: нові шахрайські схеми 2025 року, через які українці втратили 1,4-1,6 млрд грн. International Financial Club “BANKIR”. URL: <https://bankir.kiev.ua/tradytsijni-systemy-bezpeky-bezsyli-novi-shakhrajski-skhemu-2025-roku-cherez-iaki-ukraintsi-vtratily-1-4-1-6-mlrd-hrn/>

– розповсюдження фішингових посилянь за допомогою інтернету (соціальні мережі, месенджери) щодо виплат грошової допомоги від Президента України, ООН, UNICEF та інших видів допомоги, що в подальшому давало змогу отримати доступ до електронного кабінету онлайн-банкінгу потерпілих;

– заволодіння коштами громадян України, Польської, Чеської Республік та інших країн Європейського Союзу, під приводом здійснення платежів за купівлю або продаж побутових товарів, надання послуг за допомогою Телеграм-боту разом із системою, яка підробляє платформи онлайн-оголошень щодо продажу товарів та вводу банківських карток;

– створення та координування роботи мережі кол-центрів, орієнтованих на громадян держав Європи, зокрема Латвійської Республіки з метою введення потерпілих в оману під приводом залучення інвестицій у криптовалюту через псевдоброкерські платформи;

– заволодіння коштами громадян України, під приводом пригону транспортних засобів, зокрема для потреб ЗСУ.

Також за допомогою функціонування пілотного проєкту Antifraud (з 01.05.2025) у системі зареєстровано 4539 подій онлайн-шахрайств з використанням платіжних реквізитів, за яким сформовано 4915 запитів до банківських установ.

Отримані відповіді за типом фінансових транзакцій:

- P2P-перекази – 50 % (за допомогою IBAN – 5 %);
- POS-термінали – 20 %;
- оплата послуг в мережі «Інтернет» – 15 %;
- зняття готівки в банкоматах – 5 %, розрахунки – 5 %.

За результатами вжитих заходів банківськими установами заблоковано кошти у сумі 145 млн грн, які належали потерпілим від онлайн-шахрайств⁴⁶.

⁴⁶ Щорічний звіт Департаменту кіберполіції за 2025 рік. Офіційний вебсайт Департаменту кіберполіції Національної поліції України. URL: <https://cyberpolice.gov.ua/news/shhorichnyj-zvit-7096/>

Така кількість нових шахрайських схем змусила державу реагувати швидше, то на сьогодні фінансовим шахрайством в Україні посилено займаються такі правоохоронні органи, як: Національна поліція (зокрема, Департамент кіберполіції при інтернет-злочинах), Бюро економічної безпеки (БЕБ) – у сфері економіки, а також Служба безпеки України (СБУ) у випадках загрози державній безпеці. Захист прав споживачів фінансових послуг забезпечує Національний банк України.

Саме завдяки злагодженій роботі цих відомств та впровадженню нових методів моніторингу, ситуація з реєстрацією злочинів почала змінюватися. Про ефективність такого контролю свідчать офіційні цифри за останній рік.

Зокрема, за даними Опендатабот, у 2025 р. в Україні було зафіксовано 48 871 кримінальне провадження за статтею 190 ККУ «Шахрайство», що на чверть менше, ніж у 2024 р., коли правоохоронці зареєстрували майже 65 тис. справ. Як зазначається, наразі показники фактично повернулися до рівня 2016 р. Підозру було вручено в кожній п'ятій справі – 10 456 проваджень. До суду дійшло 18 % справ, а саме 8758 кримінальних проваджень. У 2024 р. цей показник був на рівні 24 %. Лідером за кількістю справ щодо шахрайства залишається Київ – 6825. Далі йдуть Дніпропетровщина із 4844 справами та Харківщина – з 3677 провадженнями. Також в Опендатабот повідомили, що майже по всій країні кількість нових проваджень зменшилася. Єдиний регіон, де зафіксовано зростання, Хмельниччина (+2,7 % за рік). Найбільш відчутне покращення ситуації спостерігається на Миколаївщині, де кількість нових справ скоротилася майже вдвічі, а також у Чернівецькій області: – 39 %⁴⁷.

Аналіз статистичних даних та звітів профільних відомств демонструє, що попри

⁴⁷ У 2025 році в Україні зафіксували понад 48 тисяч кримінальних проваджень щодо шахрайства. Юридична газета. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/u-2025-roci-v-ukrayini-zafiksuvali-ponad-48-tisyach-kriminalnih-provadzhen-shchodo-shahraystva.html>

значні успіхи в блокуванні викрадених коштів, «людський фактор» залишається найбільш вразливою ланкою. Розуміючи, що суто технічних заходів захисту недостатньо, державна система фокусується на формуванні колективної стійкості через масове навчання та розвиток цифрових навичок населення.

Для запобігання злочинам державні структури активно впроваджують просвітницькі заходи. Наприклад, на сайті МВС регулярно публікуються статті у розділах «Кібербезпека», щодо заходів безпеки для громадян, де подано інформацію та основні правила безпеки щодо запобігання шахрайству в інтернеті. Національний банк України разом з Департаментом кіберполіції Національної поліції України та Державною службою спеціального зв'язку та захисту інформації України з 13 травня 2025 р. розпочав чергову хвилю Всеукраїнської інформаційної кампанії з платіжної безпеки – #ШахрайГудбай⁴⁸.

У межах Міжнародного дня безпечного інтернету (Safer Internet Day), ініційованого Європейським Союзом і підтримуваного в понад 160 країнах світу, Міністерство внутрішніх справ України інформує про освітню ініціативу Міністерства цифрової трансформації України. На платформі Дія.Освіта та в застосунку Дія розміщено відповідні матеріали й інструкції з кібергігієни. За результатами дослідження цифрової та ШІ-грамотності 2025 р., 78 % українських підлітків і понад дві третини дорослих уже стикалися з інцидентами, пов'язаними з безпекою даних⁴⁹.

Окрім регулярних інструкцій щодо блокування шахрайських чатів, соцмереж та сайтів, кіберполіція запустила потужний

практичний інструмент – проєкт «Кібер Брама». Це онлайн-платформи, метою якої є надання користувачам інтернету інструментів та знань, необхідних для безпечного перебування в цифровому просторі.

Головними завданнями проєкту є:

- знищення російських осередків в інтернеті;
- зменшення рівня онлайн-булінгу, протидія шахрайствам та розповсюдженню наркотичних речовин;
- надання легкого доступу до інформації з кібергігієни та методик попередження кіберзагроз;
- забезпечення користувачів інтернету практичними рекомендаціями та інструментами для захисту їхньої особистої та робочої інформації в мережі;
- популяризація цифрової гігієни серед різних категорій користувачів, включаючи студентів, освітян та підприємців.

Завдяки проєкту громадяни зможуть отримувати корисну інформацію та з легкістю освоїти нюанси безпечного користування онлайн-платформами, зокрема, соцмережами⁵⁰.

Паралельно з освітніми ініціативами, працівниками Департаменту кіберполіції приділяється суттєве значення впровадженню інновацій та цифровізації процесу боротьби з кіберзлочинністю, зокрема за допомогою впровадження інноваційної системи автоматизованого обміну інформацією Antifraud, яка упроваджена у тісній співпраці з фінансовим сектором держави та правоохоронними органами. Зазначений пілотний проєкт суттєво ускладнив протиправну діяльність шахраїв і підвищив рівень захищеності фінансових операцій. Інноваційний проєкт Antifraud, який є унікальною розробкою Національної поліції України, реалізовано у тісній співпраці з банківськими установами, зокрема з Національним банком України та Українською

⁴⁸ Офіційний вебсайт Міністерства внутрішніх справ України. URL: <https://mvs.gov.ua/news/startuje-vseukrayinska-informaciina-kampaniia-z-platiznoyi-bezpeki-saxraigudbai>

⁴⁹ День безпечного інтернету: фокус на кібергігієні та цифровій стійкості. Офіційний вебсайт Міністерства внутрішніх справ України. URL: <https://mvs.gov.ua/news/den-bezpecnogo-internetu-mvs-zaklikaje-formuvati-kulturu-kibergigijeni-ta-dolucatisia-do-iniciativi-safer-internet-day>

⁵⁰ Про схеми онлайн-шахраїв та що є фейками в інтернеті – новий проєкт кіберполіції «Кібер Брама». Офіційний вебсайт Міністерства внутрішніх справ України. URL: <https://mvs.gov.ua/news/pro-sxemi-onlain-saxrayiv-ta-shho-je-feikami-v-interneti-novii-projekt-kiberpoliciyi-kiber-brama>

міжбанківською асоціацією членів платіжних систем «ЄМА» Проект Antifraud втілює сучасний підхід до запобігання фінансовим правопорушенням, забезпечуючи оперативне виявлення та блокування підозрілих транзакцій, мінімізацію ризиків для громадян і бізнесу, а також високий рівень міжвідомчої взаємодії на національному рівні⁵¹.

Важливо відзначити, що у щорічному звіті кіберполіції наголошується, що головним пріоритетом на 2026 р. залишається підвищення рівня цифрової культури суспільства. Планується розширення просвітницьких програм для різних цільових аудиторій – школярів, студентів, представників бізнесу та державних службовців, зазначаючи, що формування навичок безпечної поведінки в мережі є важливою складовою національної системи кібербезпеки та запорукою зменшення кількості кіберзлочинів.

Отже, фінансове шахрайство в Україні під час війни трансформувалося у складну технологічну загрозу, де основним інструментом зловмисників залишається психологічний тиск на людей. Держава демонструє активну позицію у цій боротьбі: від ухвалення профільних законів до реалізації масштабних національних кампаній з кібергігієни. Ці ініціативи спрямовані на те, щоб перетворити кожного користувача на свідому ланку системи безпеки. Проте зростання сум збитків свідчить, що боротьба ще триває, і успіх у ній залежить від синергії державних зусиль та готовності самих українців засвоювати навички цифрового захисту. Лише через постійну просвітницьку діяльність та колективну пильність ми зможемо ефективно протистояти фінансовому шахрайству та зміцнити економічну стійкість українського суспільства.

⁵¹ Щорічний звіт Департаменту кіберполіції за 2025 рік. Офіційний вебсайт Департаменту кіберполіції Національної поліції України. URL: <https://cyberpolice.gov.ua/news/shhorichnyj-zvit-7096/>

О. Симоненко, канд. політ. наук, ст. наук. співроб., НЮБ НБУВ

Житлова реформа в Україні – основний зміст та ключові інновації

13 січня 2026 р. Верховна Рада України ухвалила у другому читанні та в цілому законопроект №12377 «Про основні засади житлової політики», чим започаткувала комплексну реформу житлової сфери. Цей законопроект був підписаний Президентом України В. Зеленським 12 лютого 2026 р. як Закон України № 4751-ІХ «Про основні засади житлової політики»⁵².

Для його розробки були залучені Мінрозвитку спільно з міжнародними партнерами на виконання Плану для України Ukraine Facility (Реформа 7. «Забезпечення доступу до житла для осіб, які його потребують»). Також долучилися Норвезька Рада у справах біженців, Європейська економічна комісія ООН, Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, Міжнародна організація з міграції, Офіс Ради Європи в Україні, Habitat for Humanity, Європейський інвестиційний банк, Світовий банк та Європейська Комісія.

Найважливішою новацією прийнятого Закону є повне скасування Житлового кодексу України, який діяв ще з радянських часів та Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду», натомість вводяться європейські принципи доступного житла.

Як зазначено на офіційному сайті Кабінету Міністрів України, законопроект передбачає перехід від застарілої радянської моделі житлової політики до сучасних європейських підходів, орієнтованих на потреби людини, прозорі правила та довгостроковий розвиток житлового сектору. На це звертає увагу віцепрем'єр-міністр з відновлення України – міністр розвитку громад та територій України О. Кулеба: «Ухвалення цього Закону означає фактичний запуск нової житлової політики в Україні. Ми відходимо від застарілих підходів

і формуємо систему, у центрі якої людина, її потреби та реальні інструменти доступу до житла. Це також важливий сигнал для громад і міжнародних партнерів про наявність зрозумілих, передбачуваних правил і готовність України масштабувати інвестиції у житловий сектор»⁵³.

У свою чергу, Законом України № 4751-ІХ передбачено:

– створення інституту соціальної (доступної) оренди з можливістю компенсації до 100 % орендної плати залежно від соціального статусу, рівня доходів та майнового стану людини чи сім'ї;

– формування фондів житла для оренди за доступну плату, без можливості їх приватизації, або відчуження у приватну власність;

– запровадження системи операторів соціального житла – неприбуткових організацій, відповідальних за управління таким житлом і надання його в оренду;

– запровадження операторів доступного житла – юридичних осіб, які будуватимуть та управлятимуть таким житлом;

– розвиток інвестицій та публічно-приватного партнерства у житловій сфері;

– автоматизацію та цифровізацію процесів житлової політики, щоб кожна людина могла швидко і прозоро користуватися державними інструментами для оренди, будівництва або придбання житла;

– черга на житло залишиться, але вона стане цифровою. Усі заявки громадян оброблятимуться в Єдиній електронній інформаційно-аналітичній системі. Це дасть змогу автоматизувати процес, уникнути чиновницького втручання та пришвидшити

⁵² Закон України «Про основні засади житлової політики» № 4751-ІХ від 13.01.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4751-20#Text>

⁵³ Мінрозвитку: ВРУ ухвалила законопроект «Про основні засади житлової політики». Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minrozvytku-vru-ukhvalyla-zakonoproekt-pro-osnovni-zasady-zhytlovoi-polityky>

розгляд заяв. Громадяни зможуть бачити свій статус, отримувати пропозиції, користуватися відкритою інформацією про програми та фонди доступного житла⁵⁴.

Якщо коротко, то Законом № 4751-IX запроваджуються принципи державної житлової політики, стратегічне планування та державно-приватне партнерство. Він визначає механізми управління державним, приватним та комунальним житловими фондами, мінімальні вимоги до якості житла та фінансово-кредитні інструменти для громадян. Документ скасовує радянські підходи, забороняє приватизацію державного/комунального житла та стимулює доступне житло.

Новий Закон вичерпно пояснює. За словами голови Комітету Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку і містобудування, очільниці партії «Слуга Народу» О. Шуляк, цей Закон змінює підхід до врегулювання житлових відносин, оскільки застарілий кодекс давно не відповідає сучасним реаліям. Закон має на меті створити більш гнучкі умови для доступу до житла, адаптовані до ринкової економіки. До того ж, як інформує О. Шуляк, до законопроекту, ухваленому в першому читанні 16 липня, було подано майже 2 тис. правок, над відпрацюванням яких комітет спільно з низкою міністерств, усіх ключових стейкхолдерів ринку, а також міжнародних експертів і фінансових інституцій працював понад 5 місяців⁵⁵.

У цьому Законі також передбачено механізми, які, як зауважує О. Шуляк, унеможливають будь-які корупційні зловживання та є «серцем» нової житлової

⁵⁴ Мінрозвитку: ВРУ ухвалила законопроект «Про основні засади житлової політики». Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minrozvytku-vru-ukhvalyla-zakonoproekt-pro-osnovni-zasady-zhytlovoi-polityky>

⁵⁵ Новий закон про житлову політику: що змінюється для українців. Finance.ua. URL: <https://finance.ua/ua/goodtoknow/novyi-zakon-pro-zhytlovu-polityku-shcho-zminiuietsia-dlia-ukraintsiv>

політики. Так, мова йде про створення Єдиної інформаційно-аналітичної системи у сфері житла, яка, по-перше, оцифрує всі квартирні черги, по-друге, працюватиме як єдиний цифровий хаб, що об'єднає всі дані в одному місці та автоматично взаємодіятиме з іншими державними реєстрами.

Система збиратиме та оброблятиме інформацію за трьома головними напрямками:

– люди – чіткий облік усіх, хто потребує житла та має право на підтримку;

– житло – повна база даних про наявний житловий фонд (адреси, технічний стан, тарифи тощо);

– можливості – перелік усіх доступних програм (державних, місцевих, кредитних), житлових кооперативів, фінансових установ та операторів соціального житла.

«Жодного “ручного керування” чи загублених паперів. Ви зможете самостійно шукати житло, яке надається за підтримки держави або вашої громади. Система гарантує, що ваша черга чи право на пільгу зафіксовані й захищені», – підкреслила О. Шуляк⁵⁶.

Таким чином, Закон України № 4751-IX не скасовує квартирні черги, а трансформує їх у цифровий формат через Єдину інформаційно-аналітичну систему.

Як зазначається, мета створення останньої – забезпечення збирання, накопичення, обліку, обробки, зберігання та захисту інформації та документів про:

1) осіб, які можуть скористатися державною підтримкою в реалізації права на житло, стан її отримання;

2) механізми державної підтримки реалізації права на житло, у тому числі умови державних та місцевих програм, що передбачають реалізацію механізмів державної підтримки реалізації права на житло;

3) житло;

4) операторів доступного житла;

⁵⁶ Новий закон про житлову політику: що змінюється для українців. Finance.ua. URL: <https://finance.ua/ua/goodtoknow/novyi-zakon-pro-zhytlovu-polityku-shcho-zminiuietsia-dlia-ukraintsiv>

5) житлово-будівельні та житлові кооперативи, їх членів, а також про будинки таких кооперативів⁵⁷.

Варто звернути увагу, що інформація, внесена до Єдиної інформаційно-аналітичної житлової системи, буде відкритою і загальнодоступною, крім реєстраційних номерів облікових карток платників податків, реквізитів документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України та документів, що посвідчують особу та підтверджують її спеціальний статус, місця проживання особи, інших персональних даних.

І як зазначають ЗМІ, таким чином, право на захист своїх персональних даних, яке є основоположним правом людини і охороняється Конституцією України та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, за такої редакції законопроекту може бути порушено, що є неприпустимо.

Урешті, ідея Єдиної інформаційно-аналітичної системи полягає в тому, щоб створити автоматизовану систему взаємодії між органами влади та громадянами у житловій сфері. У майбутньому людина зможе зайти в спеціальний застосунок, на сайт або прийти в центр надання адміністративних послуг, ввести свої дані, і система миттєво перевірить всю необхідну інформацію з офіційних реєстрів. Вона самостійно проаналізує майновий стан заявника, наявність житла, рівень доходів та інші критерії. На основі цього аналізу користувач автоматично отримає персоналізований список усіх житлових програм – державних чи місцевих, на які він має право претендувати.

У тому числі, застарілі підходи до визначення тих, хто потребує поліпшення житлових умов, також, суттєво реформується. Попередні правила, закріплені в старих нормах, акцентували увагу на двох формальних

критеріях: відсутності житла у власності та малій житловій площі на людину. Така система була вразливою до маніпуляцій, оскільки давала можливість людям, які мають значні доходи або дорогоцінне майно, формально відповідати умовам лише за рахунок складнощів з реєстрацією місця проживання. Нова політика вводить принципово іншу логіку. Ключовим та основним фактором для отримання допомоги від держави або місцевої влади тепер стане комплексна оцінка фінансового та майнового становища заявника та його домогосподарства. Це означає, що право на підтримку визначатиметься реальною потребою, а не лише формальними ознаками.

Як вже було згадано, законом пропонується запровадити облік усього житлового фонду України в Єдиній інформаційно-аналітичній житловій системі. Додамо, що це стосується як державного, так комунального і приватного секторів, а також безхазяйного чи від умерлого майна. Відомості з існуючих реєстрів (Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва, інших інформаційно-комунікаційних системах державної форми власності) вноситимуться автоматично через електронну взаємодію. Решту внесуть уповноважені суб'єкти: органи влади для державного фонду, місцеве самоврядування для житлового фонду територіальних громад, власники для приватного⁵⁸.

Щодо термінів розробки Єдиної інформаційно-аналітичної системи у сфері житла, то називалися варіанти піврічного терміну, однак з урахуванням того, що доки в Держбюджеті не закладено коштів на її розробку, це питання лишається відкритим. Проте, як зазначила очільниця партії «Слуга Народу» О. Шуляк, оскільки функціонування вказаної

⁵⁷ Нові правила гри у сфері житла, скасування Житлового кодексу та Закону про приватизацію житла: що насправді прийняла Верховна Рада. Судово-юридична газета. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/350806-novye-pravila-igry-v-sfere-zhilya-otmena-zhilischnogo-kodeksa-i-zakona-o-privatizatsii-zhilya-chto-na-samom-dele-prinyala-verkhovnaya-rada>

⁵⁸ Нові правила гри у сфері житла, скасування Житлового кодексу та Закону про приватизацію житла: що насправді прийняла Верховна Рада. Судово-юридична газета. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/350806-novye-pravila-igry-v-sfere-zhilya-otmena-zhilischnogo-kodeksa-i-zakona-o-privatizatsii-zhilya-chto-na-samom-dele-prinyala-verkhovnaya-rada>

системи є одним з базових інструментів нового житлового законодавства, його вирішення має бути найближчим часом⁵⁹.

З нововведень також з'являється нова система категорій житла, а саме:

– Соціальне житло: Для вразливих категорій (наприклад, ВПО, люди з інвалідністю) на умовах пільгової оренди. Плата не повинна перевищувати 30 % доходу родини.

– Доступне житло: Для економічно активних громадян, які не можуть купити житло за ринковою ціною. Передбачає пільгові іпотеки, лізинг, роботу з житловими кооперативами.

– Службове житло: більше не підлягає приватизації, надається лише на час виконання службових обов'язків.

– Безкоштовне житло: Зберігається лише для чотирьох категорій: військовослужбовців, рятувальників, поліцейських та дітей-сиріт.

Розглянемо детальніше, отже, для соціально вразливих верств населення буде запроваджено окрему категорію орендного житла – соціальне. Воно призначене насамперед для внутрішньо переміщених осіб, людей з інвалідністю та тих, хто має низькі доходи, і орендна плата за нього буде нижчою за ринкову. Ключовим принципом є те, що таке житло надається виключно в оренду без права подальшого викупу або приватизації. Це, на думку фахівців, дасть змогу органам місцевого самоврядування формувати та постійно поповнювати муніципальні фонди доступного житла.

Важливо додати, що для управління цим фондом створюватимуться спеціальні оператори – державні або комунальні неприбуткові підприємства. Їх головною метою буде не отримання прибутку, а забезпечення самокупності та ефективного утримання такого житла.

У свою чергу, доступне житло відрізнятиметься від соціального тим, що буде приносити обмежений дохід. Але воно має бути все одно дешевше, ніж ринкове.

⁵⁹ Опрацьовано майже 95 % поправок до законопроекту, який запустить житлову реформу. Його розгляд у другому читанні вже цієї осені. Слуга Народу. URL: <https://sluga-narodu.com/mykhaylo-radutskyu-ukraina-rozbudovuie-systemu-reabilitatsii-za-ievropeyskymy-standartamy/>

Як пояснила О. Шуляк, «доступне житло – це житло, яке особи, які стоять у черзі на поліпшення житлових умов, зможуть придбати на пільгових

умовах – шляхом низки механізмів, які запроваджуються. Ідеться про кілька пільгових іпотек, оновлений механізм житлово-будівельних кооперативів, лізинг тощо»⁶⁰.

Також остаточно ухвалений Закон змінює правила щодо службового

житла – відтепер воно надаватиметься виключно тимчасово, його не можна буде приватизувати, а проживати можна буде тільки на час виконання службових обов'язків за пільгову орендну плату, а після припинення трудових відносин його потрібно буде звільнити. Виняток може бути, якщо людина отримала інвалідність під час виконання службових обов'язків.

Однак безкоштовне житло від держави обмежується чотирма категоріями: військовослужбовці, поліцейські, рятувальники, діти-сироти.

Як розповіла народний депутат О. Шуляк, «у роботі над цим законопроектом ми виокремлюємо дуже важливі чотири категорії людей: військовослужбовці та їхні сім'ї, представники Нацполіції, співробітники ДСНС і, звичайно, це діти-сироти й діти, які позбавлені батьківського піклування. Саме для цих чотирьох категорій буде діяти ще спеціальне законодавство, яке дозволить приватизацію соціального житла, надаватиме можливість отримати позачергово безкоштовне житло. Також будуть зберігатися такі норми, які будуть допомагати цим людям першочергово отримувати житло»⁶¹.

⁶⁰ Новий закон про житлову політику: що змінюється для українців. Finance.ua. URL: <https://finance.ua/ua/goodtoknow/novyi-zakon-pro-zhytlovu-polityku-shcho-zminiuietsia-dlia-ukraintsv>

⁶¹ У новому Житловому кодексі будуть чотири категорії осіб з пріоритетом на отримання житла. LIGA ZAKON Бухгалтер.ua. URL: https://buh.ligazakon.net/news/240267_u-novomu-zhitlovomu-kodeks-budut-chotiri-kategor-osb-z-proritatom-na-otrimannya-zhitla?&_ga=2.150289267.471054781.1765180033-1438387271.1707473540

Таким чином, як бачимо, правовідносини щодо житлових прав військовослужбовців та працівників правоохоронних органів будуть регулюватися окремим законодавством.

Також О. Шуляк наголошує на компромісному рішенні не забирати право на приватизацію одразу після війни, але й обмежити його чітким строком, поклавши на державу відповідальність за інформування громадян⁶².

Окремо слід виділити питання оренди. Це ще один інструмент, який запроваджується цим Законом. Оренда з правом викупу – це житло, яке після 10 років оренди можна буде отримати у власність, але цим правом можна буде скористатися тільки один раз. Платежі, які сплачував орендар за цей період, надходять у спеціальний револьверний фонд, з якого будуватимуть нове соціальне житло. У цей же фонд надходять платежі і за соціальну оренду, яка для кожної родини буде вираховуватися окремо, оскільки має становити не більше ніж 30 % доходу родини. «Оренда з правом викупу – один з найпопулярніших інструментів у ЄС. Подібні механізми існують у різних країнах світу. Наприклад, в США така угода відома як lease with option to purchase або rent-to-own. У Великій Британії це називається rent-to-buy або lease option. На запровадженні цього інструмента наполягали міжнародні партнери», – пояснює О. Шуляк⁶³.

У свою чергу, згідно з планом реформи, дефіцит житла планується ліквідувати не за рахунок прямої розбудови державою, а через активізацію ринкових механізмів: створення спеціальних кредитних програм і потужне залучення зовнішнього фінансування. Цей підхід вже знаходить підтримку: ухвалення Закону стало умовою для отримання Україною

⁶² Опрацьовано майже 95% поправок до законопроекту, який запустить житлову реформу. Його розгляд у другому читанні вже цієї осені. Слуга Народу. URL: <https://sluga-narodu.com/mykhaiko-radutskyy-ukraina-rozbudovuie-systemu-reabilitatsii-za-ievropeyskymy-standartamy/>

⁶³ Новий закон про житлову політику: що змінюється для українців. Finance.ua. URL: <https://finance.ua/ua/goodtoknow/novy-zakon-pro-zhytlovu-polityku-shcho-zminuietsia-dlia-ukraintsiv>

мільярдних інвестицій. Зокрема, у рамках програми Ukraine Facility від Єврокомісії очікується 400 млн євро, а фінансовий пакет Світового банку обсягом понад

2,3 млрд євро також містить кошти, призначені для житлових ініціатив. Таким чином, нові механізми покладаються на партнерство з міжнародними інституціями як на ключове джерело ресурсів для будівництва нового житла.

Про те, що цей Закон не є настільки резонансним, щоб змінити життя українців, говорить народний депутат України, перший заступник голови Комітету Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування, ветеран російсько-української війни Р. Лозинський у коментарі для Finance.ua: «Це рамковий законопроект, який дає загальні напрямки. Тобто конкретики, яка вплине на соціальне житло в нашій країні, чекати “завтра” ще зарано. Але це частина нашої європейської інтеграції». Нардеп наголосив, що йдеться також про роботу з нашими кодексами: земельним, цивільним, житловим. За його словами, дуже важливо, аби всі черги на квартири військовослужбовців чи інших категорій населення, які на них мають законне право, функціонували максимально ефективно та прозоро, а зловживання було мінімальним⁶⁴.

Таким чином, зрозуміло, що документ формує основу для подальших законів. Уряду та профільним міністерствам доведеться розробити величезний масив нових нормативно-правових актів, які будуть доповнювати нову житлову політику. Адже запланована реформа передбачає непоодинокі зміни, а повну трансформацію підходів у житловій сфері. Як зазначають фахівці, процес цей буде поступовим і тривалим, на його повну імплементацію знадобиться кілька років.

Отже, нова житлова реформа в Україні впроваджує принципово іншу систему замість радянської моделі. Тепер житло чітко

⁶⁴ Новий закон про житлову політику: що змінюється для українців. Finance.ua. URL: <https://finance.ua/ua/goodtoknow/novy-zakon-pro-zhytlovu-polityku-shcho-zminuietsia-dlia-ukraintsiv>

поділяється на категорії та припиняється універсальна черга. Ключові інновації – оренда з правом викупу для будівництва нового житла та повна цифровізація обліку. Це означає

перехід держави від прямого розподілу житла до створення ринкових механізмів. Чи стануть дані нововведення соціальними гарантіями для різних груп населення, покаже час.

ЩОДЕННИК БЛОГЕРА *

Блог на сайті «Lv.ua»

Про автора: Анастасія Даців, адвокаційна менеджерка з європейської інтеграції Центру прав людини ZMINA

Реформа Цивільного кодексу: що робити із сімейним правом

Останніми тижнями український інформаційний простір заповнили заголовки про нібито зазіхання держави на права людини: дозвіл на шлюб з 14 років, унеможливлення одностатевих партнерств, звуження прав ЛГБТІК+-спільноти, заборона розірвання шлюбу за окремих дискримінаційних обставин, звільнення від сплати аліментів. Подібні новини з'являються майже щодня, посилюючи громадське занепокоєння.

Джерелом і причиною полеміки стала реєстрація у Верховній Раді України проекту нового Цивільного кодексу України. Цей документ є базовим у регулюванні практично всіх сфер життя людини: від народження, визначення по батькові та отримання медичних послуг до особистих відносин з батьками чи партнерами, спадкування, звернення до суду, процедур купівлі-продажу та питань інтелектуальної власності. Саме тому значення Цивільного кодексу важко переоцінити. Водночас перелік виявлених у проекті суперечливих положень, який постійно оновлюється, змушує замислитися, що саме стоїть за цим документом.

Метою оновлення Цивільного кодексу України, який діє з 2003 року, згідно з пояснювальною запискою до проекту, є модернізація регулювання суспільних відносин, реагування на сучасні виклики, стимулювання економіки, залучення інвестицій, наближення

до європейських стандартів. Попри це зареєстрований проект за своєю суттю часто суперечить задекларованим цілям, а інколи взагалі створює ретроградний ефект для нашої правової системи.

Цивільний кодекс України

Найпомітнішою новацією проекту є об'єднання різних актів у межах одного Цивільного кодексу. Крім норм про міжнародне приватне право, він передбачає включення сімейного права, яке раніше регулював окремий Сімейний кодекс 2002 р. Саме книга шоста “Право сімейне”, що має його замінити, викликає найбільший суспільний резонанс, адже деякі положення можуть підірвати досягнення України у сфері сімейних відносин. Тому постає питання: чи можливо вилучити сімейне право зі структури Цивільного кодексу (тобто зберегти статус-кво) та продовжити розгляд документа без книги шостої, не створюючи додаткових перешкод на і без того складному законодавчому шляху? І навіщо взагалі інтегрувати Сімейний кодекс до Цивільного?

Відповіді на ці запитання дає історична ретроспектива та аналіз європейських практик. І, якщо коротко, для правової традиції західних країн модель внесення регулювання сімейних відносин до цивільного кодексу справді є характерною.

Історія Цивільного кодексу України

Ідея включити сімейне право під “парасольку” Цивільного кодексу спершу видається надмірною, особливо через традицію окремих кодексів у регіоні. Проте якщо відкинути суперечливі норми книги шостої, це можна справді розглядати як спробу “європеїзації” українського законодавства.

Після відновлення незалежності України сімейні зносини ввійшли до початкової версії

* Збережено стиль і граматику оригіналу

Цивільного кодексу – книги шостої. Хоча Верховна Рада ухвалила його в першому читанні ще 1997 року, проєкт довго залишався без руху. У 1999 році зареєстрували окремий Сімейний кодекс. Саме на основі аналізу цього кодексу Інститут законодавства визнав сімейне право самостійною галуззю. Паралельна робота над двома проєктами викликала колізії, тому після політичних дебатів та лобювання авторки Зорислави Ромовської Сімейний кодекс відокремили й ухвалили 2002 року, хоча ідея об'єднання залишалася живою в експертних колах.

Ромовська пояснювала ухвалення окремого кодексу прагненням України дотримуватися сучасних європейських тенденцій: посилити охорону сім'ї та гарантувати природні права на материнство і батьківство. Вона також наводила приклад Польщі, де відмовилися від інтеграції Сімейного кодексу до Цивільного.

І ось зараз, у 2026 році, коли ми побачили проєкт нового Цивільного кодексу, підготовлений з метою забезпечення “системності, внутрішньої узгодженості та єдиних методологічних підходів”, постає дилема: чи відходимо ми від прийняттого стандарту укладення окремого Сімейного кодексу?

Як у сусідів?

Сучасна традиція кодифікації цивільного права була започаткована у Франції в XIX столітті. Після приходу до влади Наполеон розпочав масштабні суспільно-політичні зміни, які потребували нового правового оформлення. Як наслідок, було ухвалено Цивільний кодекс Франції, який об'єднав різні сфери приватного права в одному документі.

У зміненому вигляді цей кодекс діє й сьогодні, а сама модель – коли сімейні, майнові та спадкові відносини регулюються одним кодексом – характерна для більшості країн Європи та їхньої класичної континентальної правової системи. Зокрема, таку структуру мають Австрія, Швейцарія, Німеччина, країни Центральної та Східної Європи (Чехія, Румунія, Естонія, Литва, Угорщина). Навіть держави поза європейським правовим простором, зокрема Китай та Південна Корея, використовують схожу модель єдиного цивільного кодексу.

Водночас існує інший підхід – з окремим сімейним кодексом. Така практика поширена переважно в постсоціалістичних країнах (наприклад, у Польщі, Словаччині, Хорватії, Росії), у деяких азійських державах, як-от Філіппіни, а також у частині країн Близького Сходу з огляду на релігійні міркування.

У цих випадках сімейні відносини традиційно розглядалися як особливо важлива сфера, що перебуває під контролем держави. Питання шлюбу, виховання дітей чи гендерної рівності вважалися не приватною справою, а частиною соціальної політики. Натомість цивільне право зосереджувалося переважно на майнових та економічних відносинах. Саме тому історично й сформувалася практика існування окремих кодексів.

Зважити за і проти

Кожна модель беззаперечно має свої переваги та недоліки, врахування яких дає змогу глибше осягнути цінність тих чи інших законодавчих перетворень у державі, а також їхні потенційні наслідки для правового регулювання різних сфер суспільного життя.

Більш ніж двадцятирічне існування окремих Цивільного та Сімейного кодексів в Україні дає можливість оцінити доречність такої системи на основі власного досвіду. Серед позитивних сторін зазвичай називають спеціалізованість регулювання, яка дозволяє враховувати особливу природу сімейних правовідносин, зокрема у сфері захисту прав дітей та інших вразливих осіб. Такий підхід підкреслює суспільну цінність інституту сім'ї. Крім того, існування окремих кодексів, які мають відображати актуальний стан розвитку суспільства, передбачає гнучкішу процедуру внесення змін і перегляду нормативних актів. Зрештою, як уже зазначалося, модель функціонування окремих кодексів є історично зрозумілою та інституційно усталеною для України.

Водночас недоліки такої системи також очевидні. Передусім існує ризик нормативної фрагментарності та формування “подвійних” принципів регулювання: можливі колізії між кодексами, що змінюються в різний час і за різних обставин, можуть спричинити системну

неузгодженість права. Крім того, збереження такого розподілу частково відтворює історичну інерцію – продовження моделі, сформованої в радянський період, від якої Україна намагається відійти.

Натомість одним зі шляхів модернізації законодавства і розв'язання проблем, що постають через існування окремих кодексів, може бути їхнє об'єднання. Такий підхід сприяє систематизації приватного права, забезпеченню методологічної єдності, усуненню дублювання норм і зменшенню кількості колізій. Крім того, інтеграція сімейного права до Цивільного кодексу підкреслює його приватноправову природу та зменшує “нагляд” держави. Важливо й те, що сімейні відносини тісно пов'язані з іншими інститутами приватного права – правом власності, спадковими правами, житловими правами та іншими майновими й особистими немайновими відносинами, що об'єктивно зумовлює їхню консолідацію.

Однак об'єднана модель також не позбавлена ризиків: існує небезпека надмірного узагальнення чутливих положень та громіздкості Цивільного кодексу через його значний обсяг. Це може ускладнити практичне застосування і тлумачення норм. Крім того, уніфікація може стати лише технічним кроком, що приховуватиме суперечливі або не досить обґрунтовані зміни, виявити які буде складно.

Форма має значення, але зміст – визначальний. Інтеграція різних сфер права, включно із сімейним, до єдиної системи Цивільного кодексу України має право на існування. Попри звичну (у нашому випадку – сформовану під впливом радянської традиції) для України модель нормативного розмежування, об'єднання сприятиме наближенню національного законодавства до *jus commune*. Тобто відбудеться зміщення правового орієнтира зі східної постсоціалістичної моделі до західноєвропейської континентальної системи. Це справді відповідає задекларованій цілі “європеїзації” українського Цивільного кодексу. Попри звинувачення скептиками Європейського Союзу у вимаганні від України надмірних заходів у складний час, йдеться не про виконання зовнішніх очікувань, а про

відхід від радянських пережитків. А об'єднання різних сфер приватного права в одному акті відповідає правовій системі Західної Європи.

Натомість модель кодексу сама по собі не гарантує прогресивного змісту: низка положень поточного проекту Цивільного кодексу викликає сумніви (адже книга шоста не єдина ахіллесова п'ята), що свідчить про необхідність подальшої фахової дискусії із залученням різних суспільно-політичних груп. Важливо забезпечити, щоб “модернізація” не стала формальністю для прикриття закріплення надмірного консерватизму, а, навпаки, гарантувала сильну правову рамку захисту прав людини

Ідея оновлення Цивільного кодексу України є амбітною, однак її імплементація потребує доопрацювання, щоб європейська форма була наповнена європейським змістом (https://lb.ua/blog/zmina/725369_reforma_tsivilnogo_kodeksu_scho.html). – 2026. – 03.03).

Блог на сайті «Lb.ua»

Про автора: Володимир Суценко, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України

Притягати, відповідати, карати чи розслідувати, переслідувати, розсуджувати?

Закон України «Про правотворчу діяльність» (№ 3354-IX), що набув чинності 20 вересня 2023 року, є основним документом, який регламентує юридичну техніку, принципи, порядок розробки та ієрархію нормативно-правових актів. Він вводить єдину термінологію, визначає процедури створення актів, методи усунення колізій та прогалів у праві.

Шкода, що цей дуже потрібний нам Закон буде введений в дію лише через один рік після завершення «воєнного стану» в Україні. Оскільки ще невідомо скільки часу залишається до цієї події у сфері законодавчого і нормативного регулювання суспільно-державного життя, вважаю за можливе і необхідне висловити окремі коментарі щодо пов'язаного з ним змісту окремих положень антикримінального законодавства держави.

По-перше, назва закону «Про правотворчу діяльність» є, на мій погляд, не коректною з огляду на те, що закони держави не творять «право». Вони покликані регулювати (унормувувати) забезпечення реалізації прав і свобод людини, що надані їй Творцем Всесвіту і повинні відповідати особистим та суспільним інтересам і потребам. Тому коректніше було назвати цей Закон «Про законодавчу і нормотворчу діяльність».

По-друге, вживання терміну «кримінальний» у контексті протидії кримінальній (злочинній) поведінці особи або групи осіб не відповідає етимології і тлумаченню цього терміну у всіх мовах світу, про що мені доводилося не одноразово писати і говорити в різних публікаціях і публічних дискусіях, зокрема й на сторінці «ЛБ» (https://lb.ua/blog/volodymyr_suschenko/640126_tlumachennya_terminu_kriminalniy.html).

По-третє, у ЗМІ (правничого спрямування) триває дискусія щодо діяльності органів досудового розслідування і судів відносно «притягнення особи до кримінальної відповідальності», на якій має сенс зупинитися більш детально у мовознавчому та змістовному контекстах. Зазначена мовна конструкція зафіксована у п.14 статті 3 Кримінального процесуального кодексу України.

На моє переконання вона є мовною абракадаброю, яка чомусь «перекочувала» у сучасний змагальний, за своєю філософською концепцією, (анти)кримінальний процес ще з часів ссрр, коли він мав ознаки переважно репресивної діяльності органів забезпечення правопорядку і досудового слідства тієї держави.

Детальний словниковий аналіз «притягнення особи до кримінальної відповідальності» ще на стадії досудового розслідування можливо вчиненого кримінального правопорушення дозволяє дійти таких висновків:

А. Метою і завданням досудового розслідування кримінальних правопорушень у формі злочинів і проступків є оптимально достовірно й безсумнівне встановлення державою самого факту/події правопорушення, його учасників (підозрюваних/обвинувачених,

потерпілих і свідків) а також виявлення та фіксація слідів вчиненого діяння з метою презентації результатів слідчої діяльності перед неупередженим, об'єктивним судом. Досудове розслідування не має на меті остаточне/завершальне встановлення особи, винної у вчиненні правопорушення та її покарання чи звільнення від покарання іменем держави, що відбувається лише на підставі відповідного судового рішення. Це є багатовіковою світовою практикою в усіх державах і суспільствах. До цього слід додати конституційний принцип «презупції невинуватості» особи до набуття чинності відповідного судового вироку чи постанови. Тому вести мову про «відповідальність» особи у формі її покарання чи звільнення від покарання на стадії досудового розслідування, тим більше самими органами досудового розслідування – немає жодних законодавчих підстав.

Б. Термін «притягнення» вживається у наведеній вище законодавчій формулі взагалі є не коректним і не відповідає самій суті діяльності органів антикримінальної юстиції. Слово «тягнути/притягувати» за всіма тлумаченнями означає одне – застосовувати фізичну примусову дію для переміщення певного предмета, тварини, людини з одного місця перебування в інше. У свою чергу термін «відповідальність» тлумачиться у філософських, теологічних, мовознавчих і психологічних джерелах лише як характерну здатність людини звітувати перед собою та оточенням за власні думки, слова і вчинки. Наслідками відповідальності особи можуть бути як покарання, так і заохочення.

В. На жаль, у правознавстві цей термін традиційно переважно тлумачиться не коректно і лише, як правило, у контексті покарання особи за неправомірну поведінку, що спотворює його (терміну) реальний зміст і сутність. При цьому, вживання прикметника «кримінальна» також не відповідає первинному змісту цього терміну. Адже «кримінальний» – це «злочинний». Тому коректніше за змістом вести мову про «соціальну відповідальність» у контексті звітності щодо реалізації власних прав і свобод на користь або на шкоду своїм

правам і свободам або ж правам і свободам іншої особи.

На завершення цього аналізу зауважу, що на етапі(стадії) досудового розслідування можливо вчиненого кримінального правопорушення має сенс вести мову про «антикримінальне переслідування», а (не) притягнення підозрюваної / обвинуваченої особи з метою її подальшого судового покарання або виправдання чи звільнення від нього. Здійснення або припинення антикримінального переслідування особи ніяким чином не можна пов'язувати з її покаранням, виправданням чи заохоченням за її думки, слова і вчинки. У такому контексті, на моє переконання, абсолютно недоречно сприймати та оцінювати будь-які слідчі дії та запобіжні засоби припинення протиправної діяльності в якості форми «відповідальності та покарання» особи.

В цьому якраз і полягає сутність доктрини «верховенства права», конституційного принципу «презумпції невинуватості», демократичних засад оптимально змагальної прозорості та об'єктивності протидії кримінальним правопорушенням (https://lb.ua/blog/volodymyr_suschenko/726624_prityagati_vidpovidati_karati.html). – 2026. – 10.03).

Блог на сайті «Українська правда»

Про автора: Соломія Бобровська, народна депутатка України IX скликання

Як і чому створюються Кіберсили в Україні

Сучасна військова наука стверджує: війна сьогодення виходить далеко за межі традиційних полів бою. Вона точиться не лише на землі, у морі, повітрі чи космосі, а й у новому, п'ятому вимірі – кіберпросторі.

З огляду на ці нові виклики, збройні сили багатьох країн світу створюють кібернетичні сили, відповідальні за проведення війни у кіберпросторі. Наприклад, Збройні сили США, Франції, Німеччини та Естонії давно мають у своїх структурах кіберкомпоненти,

що відповідають за захист власних військ або критичної інфраструктури держави від кіберзагроз, а також проводять військові кібероперації проти ворога.

Зважаючи на активну практику застосування росіянами кібератак як одного із способів досягнення воєнних цілей, поява у Збройних Силах України Кіберсил зрештою стає нагальною потребою.

Підстави для створення Кіберсил в Україні

Правові підстави для створення Кіберсил були закладені в українському законодавстві ще до початку повномасштабної збройної агресії росії. У 2021 році указом Президента України N447/2021 була затверджена Стратегія кібербезпеки України. Тоді ж, указом Президента України N446/2021 «Про невідкладні заходи з кібероборони держави» було визначено невідкладне створення у системі Міністерства оборони України кібервійськ. Однак, тогочасні витрати оборонного бюджету на більш пріоритетні напрями, а також початок повномасштабної збройної агресії росії не дали змоги ухвалити невідкладні управлінські рішення щодо створення кібернетичних військ.

Лише у грудні 2024 року на розгляд до Верховної Ради України потрапив проєкт Закону України N12349 «Про Кіберсили Збройних Сил України», що був ухвалений Верховною Радою України за основу у жовтні минулого року і найближчим часом буде винесений на розгляд у другому читанні. Аби зрозуміти суть цього законопроекту, варто почати з невеликого екскурсу в чинну систему кіберзахисту України.

Суб'єкти кіберзахисту

На сьогодні захист критичної інфраструктури України від кіберзагроз здійснюють дві структури: Служба безпеки України (Департамент контррозвідального захисту інтересів держави у сфері інформаційної безпеки, відомий як ДКІБ), а також Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації, відома як ДСЗІ або Держспецзв'язок. На ці органи покладені завдання з боротьби з кібершпигунством, протидії злочинам проти безпеки і миру у кіберпросторі, захист державних органів,

установ і організацій, їх посадових осіб від кібератак, захист системи державного зв'язку та інформаційних систем від кіберзагроз.

Для захисту Збройних Сил України від ворожих кіберзагроз у 2021 році у їхній структурі було створено новий окремий рід військ – війська зв'язку та кіберзахисту. Їх утворили шляхом розширення вже наявного роду військ зв'язку.

До завдань цього роду військ належить забезпечення надійності та стійкості військового зв'язку, а також захист інформаційних і автоматизованих систем ЗСУ від кібератак.

Попри наявність кількох державних структур, що відповідають за захист національних інтересів України у кіберпросторі, на законодавчому рівні досі не було визначено орган, відповідальний за здійснення кібероперацій проти держави-агресора. Саме законопроект про Кіберсили Збройних Сил України покликаний усунути цю правову прогалину. Наразі ж у Збройних Силах України розпочалася робота зі створення командування Кіберсил, триває процес формування організаційно-штатної структури, проводиться робота з укомплектування особовим складом, вносяться зміни у керівні доктринальні документи ЗСУ.

Втім, чи зможе нова структура ЗСУ ефективно запрацювати й впоратися з викликами війни у кіберпросторі, можна буде зрозуміти лише після ретельного аналізу змісту законопроекту. Дивним досі залишається той факт, що суб'єктом його подання є народні депутати, а не Міністерство оборони України чи Президент України.

Деякі норми законопроекту про Кіберсили є однозначно сприятливими і точно позитивними.

По-перше – законопроектом вводять і визначають необхідні для ефективної діяльності Кіберсил поняття кібероборони, військових кібероперацій та спеціальних заходів в кіберпросторі.

По-друге – на законодавчому рівні встановлюється Національна система кібероборони та її основні суб'єкти, до яких входить Міністерство оборони України, Збройні Сили України, Державна служба

спеціального зв'язку та захисту інформації України, Національна поліція України, Служба безпеки України, розвідувальні органи України та інші центральні органи виконавчої влади відповідно до визначених повноважень.

По-третє – аби залучити найкращих фахівців з цивільної сфери, законопроект пропонує встановити релевантне грошове забезпечення для військовослужбовців Кіберсил. Для військовослужбовців Кіберсил планується встановити грошову надбавку з коефіцієнтом від 1,4 до 1,8 від розміру посадового окладу. За планування, підготовку і проведення військових кібероперацій особовому складу Кіберсил передбачаються додаткові премії обсягом від 75 тисяч до 1 мільйона гривень (відповідно до сум прожиткового мінімуму, розрахованого у бюджеті на 2025 рік). Чи є на це кошти з державного бюджету – це інше питання.

По-четверте – інформація про особовий склад Кіберсил, а також їхні операції відноситиметься до державної таємниці, що слугуватиме додатковим фактором їхньої безпеки.

Проте, існує і низка недоліків, без зміни яких ефективно функціонування Кіберсил не буде можливим.

Перший – структура законопроекту про Кіберсили суперечить структурі військового законодавства України, яке вже існує. Так, Законом України «Про Збройні Сили України» визначається загальна організаційна система та функції ЗСУ. Структура ж видів та окремих родів (видів) військ ЗСУ, їхні завдання та функції визначається не законами (як у випадку з Кіберсилами), а положеннями, що затверджуються у встановленому законодавством порядку. Такі нововведення, що змінюють існуючу систему законодавчого забезпечення ЗСУ, розбалансовують військове законодавство України, можуть призвести до проблем під час реалізації норм закону та створюють небезпечний прецедент, через який кожен вид або окремий рід (вид) військ ЗСУ волітиме мати власний закон.

Другий – не зовсім зрозумілим є покладене на Кіберсили завдання із захисту недоторканості України у кіберпросторі. Захист недоторканості

України цілком відповідає завданням військ, які діють на землі, на морі та у повітряному просторі України. Однак війна у кіберпросторі відноситься до так званого некінетичного домену, у якому неможливо визначити межі недоторканості держави. Можливо, автори законопроекту під захистом недоторканості України у кіберпросторі мали на увазі захист національних інтересів України у кіберпросторі.

Третій – законопроект визначає, що плани кібероперацій розробляються Генеральним штабом ЗСУ, а затверджується залежно від військової ситуації в Україні – Головнокомандувачем Збройних Сил України, або Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України. Таке нововведення суперечить існуючій системі розподілу повноважень між найвищим військовим керівництвом держави. Головнокомандувач ЗСУ є найвищою військовою посадовою особою, що здійснює безпосереднє військове керівництво ЗСУ. У межах своїх повноважень він затверджує виключно документи (доктрини, настанови, стандарти тощо) з питань розвитку або з питань застосування Збройних Сил України. Планування і затвердження кібероперацій належить до виключної компетенції Генерального штабу ЗСУ, що здійснює стратегічне планування застосування ЗСУ.

Четвертий – зміни, які вносяться законопроектом у Закон України «Про розвідку» та Закон України «Про основи національного спротиву» розбалансують законодавче забезпечення розвідувальної діяльності та системи національного спротиву України.

Включення Кіберсил до числа суб'єктів воєнної розвідки призведе до дублювання Кіберсилами функцій, які здійснюють в межах визначених завдань розвідувальні органи України у кіберпросторі, зважаючи на те, що законопроектом розвідувальні органи включаються до Національної системи кібероборони.

Зміни, внесені до Закону України «Про основи національного спротиву», суперечать концепції всеохоплюючої оборони, на підставі якої і розроблявся цей закон. Закон спрямований на підвищення обороноздатності держави

шляхом залучення громадян до тотального спротиву у вигляді добровільного залучення до оборони держави за територіальним принципом, готовності населення до надання відсічі противнику та здійснення руху опору (підпілля, партизанської боротьби) на тимчасово окупованих територіях. Таким чином, ідея кіберспротиву не відповідає загальній меті Закону України «Про основи національного спротиву».

Виникають великі питання щодо змін в Закон України «Про основи національного спротиву», що стосуються осіб, залучених до кіберспротиву, яких, очевидно, плануються створити по аналогії з особами, залученими до конфіденційного співробітництва для виконання завдань руху опору. Незрозуміла мета та необхідність запровадження діяльності осіб, залучених до кіберспротиву, що виконуватимуть завдання ідентичні з військовослужбовцями Кіберсил. Залучення осіб на конфіденційній основі для виконання завдань руху опору необхідне через проведення партизанської або підпільної боротьби в умовах тимчасової окупації та дій у глибокому тилу противника, куди підрозділи ЗСУ не можуть дістатися. Залучення ж осіб до кіберспротиву не пов'язане з діями на окупованих територіях, а їхню діяльність цілком можуть здійснювати військовослужбовці. Таким чином, у необхідності залучення осіб до кіберспротиву немає прикладної потреби (<https://blogs.pravda.com.ua/authors/bobrovska/699eb482dc3ca/>). – 2026. – 25.02).

Блог на сайті «Судово-юридична газета»

Про автора: Ігор Завальнюк, суддя-спікер Одеського окружного адміністративного суду, доктор юридичних наук

Адміністративний суд як «фабрика ілюзорних сподівань»

Суди ухвалюють рішення, але держава не платить: як суди опинилися у пастці невиконаних соціальних виплат.

Поштовхом до ґрунтовного осмислення порушеної проблематики став судовий розгляд

адміністративної справи, у якій пенсіонер, тривалий час не отримуючи належні за рішеннями судів виплати та доплати, звинуватив у відповідній бездіяльності безпосередньо саму державу Україна в особі її Уряду. При цьому, варто зазначити, що проблема невиконання державою своїх соціальних зобов'язань, підтверджених остаточними судовими рішеннями, становить один із найскладніших, наймасштабніших та найглибших викликів для правової системи України, її економічної стабільності та міжнародного авторитету. Ця проблематика виходить далеко за межі звичайних публічно-правових спорів між окремим громадянином та державними органами, трансформувавшись протягом останніх десятиліть у системну, багатовимірну кризу, що загрожує основоположним принципам верховенства права та конституційного ладу.

Центральне питання цієї складної практичної дискусії полягає у визначенні першопричини: чи є ця криза прямим наслідком глибокої інституційної дисфункції самої держави (зокрема її законодавчої та виконавчої гілок), чи вона значною мірою породжена внутрішньою неефективністю національних механізмів судового захисту, надмірним формалізмом та нездатністю судів забезпечити належний контроль за виконанням власних рішень?

Європейський суд з прав людини у своїх численних та послідовних рішеннях неодноразово наголошував, що право на справедливий суд, гарантоване статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, було б ілюзорним та позбавленим будь-якого практичного сенсу, якби національні правові системи дозволяли, щоб остаточне, обов'язкове судове рішення залишалось невиконаним на шкоду одній зі сторін.

Відповідно до усталеної міжнародної практики та прецедентного права, забезпечення ефективного доступу до правосуддя вимагає від держави не просто пасивного визнання прав громадянина, а позитивних, активних дій, спрямованих на фактичне поновлення цих прав; у таких обставинах держава не може залишатися бездіяльною, і в цьому

контексті європейська юриспруденція не залишає місця для розрізнення між прямими діями та системною бездіяльністю органів державної влади. Відмова або неспроможність держави виконати рішення суду розцінюється як фундаментальне порушення права на ефективний засіб юридичного захисту.

Аналіз поточної ситуації в Україні свідчить про наявність масштабного, перманентного конфлікту між задекларованими в Конституції України та законах України соціальними правами та реальними економічними, бюджетними можливостями держави. Цей розрив призводить до накопичення колосальної, астрономічної заборгованості за судовими рішеннями, яка обчислюється десятками мільярдів гривень.

Відповідні органи виконавчої влади, стикаючись із катастрофічним дефіцитом бюджетного фінансування для покриття цих боргів, вдаються до створення складно формалізованих процедур та активного підзаконного нормотворення з єдиною метою – відтермінування, реструктуризації або фактичного нівелювання фінансових виплат. Водночас судова система, яка генерує ці рішення, виявляється нездатною забезпечити їх примусове виконання через брак дієвих інструментів впливу на розпорядників бюджетних коштів та загальну перевантаженість. Так, суди зобов'язані застосовувати закон і забезпечувати захист прав, однак вони не наділені інструментами прямого впливу на бюджетне планування чи розподіл фінансових ресурсів. За відсутності достатнього фінансування навіть юридично бездоганне рішення може залишатися невиконаним тривалий час.

Отже, детальний аналіз першопричин накопичення заборгованості за соціальними зобов'язаннями безперечно та безальтернативно вказує на домінуючу роль інституційного фактора виконавчої та законодавчої гілок влади. Основною матеріальною причиною невиконання державою соціальних зобов'язань є колосальний, історично сформований розрив між задекларованими в популістських законах соціальними гарантіями та реальними

можливостями дохідної частини Державного бюджету України.

Ця проблема має глибоке структурне коріння, що прогресує з кожним бюджетним роком, і особливо різко загострилася на тлі повномасштабної збройної агресії. Держава опинилася в ситуації, коли загальний тягар державного боргу поглинає ресурси, необхідні для соціальних виплат.

Зіштовхнувшись із неможливістю математично профінансувати багатомільярдні борги, виконавча влада, замість ініціювання перед парламентом питання про кардинальне реформування системи соціального забезпечення або скасування фінансово незабезпечених пільг, вдається до створення складних юридичних механізмів бюрократичного гальмування. Ці механізми (через прийняття спеціальних законів та підзаконних актів) мають на меті формально продемонструвати повагу до судових рішень в очах європейської спільноти, але де-факто унеможливають їх повне і своєчасне виконання, розтягуючи виплати на десятиліття.

Яскравим прикладом такої інституційної політики було прийняття Закону України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» № 4901-VI, який набрав чинності 1 січня 2013 року та фактично запровадив особливий порядок задоволення вимог до держави, однак його ефективність залежить від бюджетного забезпечення.

Подальшим кроком стало прийняття Кабінетом Міністрів України постанови № 821 від 14.07.2025, яка запровадила так званий «особливий порядок виконання», згідно з яким органи Пенсійного фонду України отримали легалізовану урядом можливість виконувати судові рішення про перерахунок пенсії та виплату різниці не в повному обсязі одноразово (як того вимагає рішення суду), а застосовуючи поетапний механізм виплати боргів, що утворилися за минулий час.

Варто нагадати, що статтею 129-1 Конституції України передбачено, що суд ухвалює рішення іменем України; судові рішення є обов'язковим до виконання. В свою чергу, статтею 370 КАС України визначено, що судові рішення, яке

набрало законної сили, є обов'язковим для учасників справи, для їхніх правонаступників, а також для всіх органів, підприємств, установ та організацій, посадових чи службових осіб, інших фізичних осіб і підлягає виконанню на всій території України, а у випадках, встановлених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, або за принципом взаємності, – за її межами. Невиконання судового рішення тягне за собою відповідальність, встановлену законом.

Отже, хоча зазначені акти формально не скасовують обов'язковість судових рішень, вони трансформують порядок і строки їх виконання, що фактично означає бюджетну реструктуризацію судових зобов'язань держави. Таким чином, проблема набуває ознак конституційного дисбалансу між принципом верховенства права та бюджетною політикою держави.

При цьому, суди, опинившись у ситуації, коли їхні рішення масово ігноруються іншими гілками влади, виявилися інституційно нездатними виробити дієві інструменти примусу держави до виконання її зобов'язань. Крім того, надмірний формалізм та внутрішні проблеми адміністрування правосуддя перетворюють сам процес судового захисту фактично на роки поневірянь.

Таким чином, аналіз спірної проблеми свідчить, що невиконання державою соціальних зобов'язань в Україні є насамперед глибокою структурною, інституційною та макроекономічною кризою самої держави, і лише похідною, вторинною мірою – наслідком процедурної неефективності судового захисту.

Очевидно, що за обставин, що склалися, жодні, навіть ідеально та бездоганно вибудовані судові процедури, не здатні забезпечити примусове виконання майнових рішень проти держави-боржника, якщо на єдиному казначейському рахунку фізично відсутні кошти для покриття цих мільярдних витрат.

Судова система України де-факто опинилася в ролі заручника цієї макроекономічної пастки: керуючись безпосередньо нормами Конституції України, адміністративні суди

змушені виносити тисячі законних, але свідомо невиконуваних з фінансової точки зору судових рішень. Це поступово перетворює судову систему з дієвого механізму захисту прав людини на своєрідну бюрократичну «фабрику ілюзорних сподівань».

На наше глибоке переконання, доки держава не синхронізує своє матеріальне соціальне законодавство з реальними економічними показниками, рівнем зовнішнього та внутрішнього боргу, доходною частиною державного бюджету, будь-які спроби подолати проблему невиконання судових рішень виключно юридично-процесуальними інструментами залишатимуться безрезультатною імітацією реформ. Більше того, без цих кроків проблема невиконання судових рішень продовжуватиме руйнувати довіру до державних інституцій та авторитет правосуддя (<https://sud.ua/uk/news/blog/355519-administrativnyy-sud-kak-fabrika-illyuzornykh-nadezhd>). – 2026. – 12.03).

Блог на сайті «Освіта»

Про автора: Денис Курбатов, заступник міністра освіти і науки.

Які чинники впливають на залучення зовнішніх ресурсів на науку?

Роздуми про те, чому одні університети або науково-дослідні інститути мають більшу успішність у залученні зовнішніх ресурсів на дослідження, мають партнерів, команди і більш впевнене майбутнє, а інші – ні.

Тут маса причин: і потенціал, і традиції цієї діяльності, і багато чого.

Але важливі внутрішні умови, умови для створення та розвитку команд, які можуть знайти проблему, згенерувати верхньорівневі рішення, знайти зовнішніх донорів (фонд, програму), партнерів, підготувати заявку, отримати перемогу у відборі, забезпечити виконання для досягнення необхідного результату.

Ключовою фігурою, для якої мають бути створені такі умови всередині закладу, звичайно є науковий керівник, або principal investigator (PI). Це людина яка відповідає за

головне, – досягнення результату, і яка має мати всі необхідні ресурси для цього, тобто правомитими повноцінно розпоряджатися.

«Науковий керівник наукового (науково-технічного) проекту здійснює координацію і управління проектом, зокрема необхідними кадровими, матеріально-технічними та фінансовими ресурсами для забезпечення ефективного і вчасного виконання цього проекту, та має права і обов'язки, визначені умовами договору про виконання наукового (науково-технічного) проекту або іншими документами щодо виконання цього проекту».

Наразі процитоване поняття «науковий керівник» вперше намагаємось ввести в українське законодавство, уже рік очікуючи на прийняття у другому читанні законопроект №10218.

Звісно, університет, або науково-дослідний інститут, також має мати ресурс для якісного супроводження пошуку і подання проектів, а також їх виконання, які у всьому світі називаються overhead, або «накладні витрати» по-нашому.

Ці права і обов'язки наукового керівника та адміністрації в ідеалі мають бути розділені, не має бути ситуацій «заглядання» один одному в гаманець.

Має бути всебічна підтримка, бо це абсолютна Win-Win історія. Талановитий керівник робить заклад більш знаним і спроможним, у спроможному закладі керівнику простіше і зручніше виконувати дослідження.

Питання: друзі, скажіть, як у вас у закладі стимулюються спроможні команди, наукові керівники, чи знають вони про свої права та обов'язки?

Які є проблеми або цікавий досвід? (<https://osvita.ua/blogs/96419/>). – 2026. – 24.02).

Блог на сайті «Освіта»

Про автора: Дмитро Ламза, адвокат.

Освітній омбудсмен – баланс чи перекіс?

В Україні функціонує інституція Освітній омбудсмен України. Ідея її створення була

правильною й своєчасною – забезпечення захисту прав усіх учасників освітнього процесу: дітей, батьків, вчителів, адміністрації та забезпечення балансу, справедливості, рівності сторін при розгляді питань шкільного життя.

Але що відбувається на практиці?

Усе частіше ми бачимо формальні реакції без глибокого вивчення ситуації, без повного витребування пояснень, без аналізу доказів, без комплексної оцінки норм трудового та освітнього законодавства.

І, на превеликий жаль, нерідко складається враження, що позиція приймається одразу на користь тієї сторони, яка першою звернулася зі скаргою, навіть якщо ця позиція не завжди юридично бездоганна.

Право – це не емоція. Право – це процедура, докази та рівність сторін.

Освітняни сьогодні дуже часто стають «зручним відповідачем». Колективні скарги, написані в один день, інформаційний тиск, публічні оцінки ще до з'ясування обставин – це все репутаційні втрати, які неможливо повернути.

І коли інституція, яка мала би бути арбітром, фактично стає на одну зі сторін конфлікту, виникає логічне запитання: хто захистить учителя?

Проблема, на мою думку, не лише в підходах, а й у повноваженнях.

Посада є. Нормативна база існує. Але реальних, чітко врегульованих процесуальних механізмів – недостатньо.

Немає детально прописаної процедури розгляду звернень. Немає обов'язкового стандарту дослідження доказів. Немає дієвого механізму забезпечення рівності сторін під час розгляду конфлікту.

У результаті – рекомендаційні листи замість глибоких правових висновків, реакція замість системного аналізу.

Як адвокат, який захищає освітян, я бачу наслідки таких підходів. Знищена репутація. Психологічний тиск. Втрата довіри до системи.

І головне – відчуття незахисності у людей, які щодня працюють з дітьми та несуть відповідальність за їх розвиток.

Освіта – це не поле для популізму і не простір для односторонніх рішень. Це сфера,

де кожне слово і кожен висновок впливають на долю людини, її професійне майбутнє, її честь та гідність.

Освітній омбудсмен має бути нейтральним арбітром. Не адвокатом батьків. Не адвокатом адміністрації. А гарантом справедливого, неупередженого розгляду.

Якщо держава створила цю інституцію, то вона повинна надати їй чіткі процедури, реальні повноваження та механізми відповідальності за односторонні висновки.

Інакше замість балансу ми отримаємо перекіс, який лише поглиблюватиме конфлікти в освіті.

Баланс – це не компроміс із правдою. Баланс – це справедливість.

І про це потрібно говорити відкрито! (<https://osvita.ua/blogs/96421/>). – 2026. – 24.02).

Блог на сайті «Освіта»

Про автора: Станіслав Ніколаєнко, перший заступник голови Співки ректорів України.

Чому більшість вишів не можуть змінити навантаження викладачів

Що швидко робиться, те криве родиться.

З ініціативи колишніх реформаторів вищої освіти у червні 2024 року парламент прийняв Закон України № 3791-ІХ «Про внесення змін до деяких законів України щодо підтримки наукової роботи в закладах вищої освіти». Якщо пересічний громадянин прочитає лише одну назву цього закону, то рідко хто виступить проти нього. На це і розраховували автори, передбачаючи, що народні обранці в парламенті закон читати не будуть, а проголосують по назві на автоматі.

Тут і дивуватись нічого, бо коли ми проаналізували передвиборні програми партій, які нині складають більшість у парламенті, стосовно ставлення до української школи та університетів, науки, то там, як у колгоспній коморі – одні миші.

А тепер по суті. Цим законодавчим актом передбачено реформування структури робочого часу, зменшення максимального

навчального навантаження науково-педагогічних працівників (НПП) із 600 до 450–480 годин на навчальний рік та запровадження в університетах категорії педагогічних працівників із навантаженням до 900 годин.

Задум, на перший погляд, ніби і прогресивний. Адже участь професора чи доцента у дослідницькій справі є дуже важливою, і головною при побудові освітнього процесу, його якості, ролі університету в суспільному житті, економіці, оборонній сфері країни.

Вивчення стану справ, проведене Спілкою ректорів, засвідчують, що більшість закладів вищої освіти технічно та фінансово не спроможні імплементувати дані норми з наступних причин.

Зменшення навантаження НПП з 600 до 450 годин автоматично потребує збільшення штатної чисельності викладачів щонайменше до 25% для забезпечення виконання існуючих навчальних планів. Тобто потрібні додаткові ставки і кошти на зарплату. У кошторисах університетів кошти на таке розширення штату відсутні. Ініціатори цих реформ мусили б продумати цей механізм, запропонувати зміни до бюджету закладів вищої освіти, однак на ці «дрібниці» тоді ніхто не хотів звертати увагу – ні в Міністерстві освіти, ні в профільному комітеті парламенту. Адже для деякого головне – зміни, ігри в реформи.

Президент України довго тримав в себе цей закон, не підписував його, бо було дуже багато заперечень з боку університетської громадськості і Спілки ректорів. Та, за клопотами війни, Офіс Президента України, видно, не спромігся аргументувати накладення «вето», тож через більше ніж пів року, всупереч Конституції, було підписано закон.

Зауважу, що реалізація цього закону наклалась на рішення уряду і парламенту підняти на половину заробітну плату в 2026 році, тобто фактично фонд заробітної плати університетів мусив би зрости майже на три чверті.

Законом України «Про Державний бюджет України на 2026 рік» передбачено підвищення заробітних плат (зростання прожиткового

мінімуму / мінімальної зарплати) лише на половину. Нині обсяг державного фінансування закладів вищої освіти не покриває навіть ці витрати.

До уваги слід брати і те, що значна частина надходжень університетів формується зі спеціального фонду, основу якого складає плата за навчання. При цьому ціни в контрактах із здобувачами фіксуються на весь термін навчання і не можуть бути підвищені пропорційно до зростання видатків на оплату праці. Це веде до неможливості підняття зарплат, створює касові розриви та загрозу невиплати зарплат вже у першому півріччі поточного року.

Мені зауважать, що не треба збільшувати число викладачів, а звільнені години будуть викладати педагогічні працівники. Слід зазначити, що дивною є норма про появу в університетах працівників із річним навантаженням в 900 годин. Цей крок є кроком назад.

Будь-який практикуючий педагог вищої школи скаже, що в реальному житті це неможливо виконати, адже таке навантаження унеможливорює якісну підготовку до занять, оновлення курсів та методичну роботу.

Це нівелює статус університетської освіти, перетворюючи заклади вищої освіти на заклади ремісничого типу, що суперечить євроінтеграційному курсу України. До речі, річне педагогічне навантаження викладача школи, ліцею, коледжу на ставку складає лише 720 годин.

Нагадаю, що при переході в 2014 році на навантаження в 600 годин колективи вже суттєво скоротили навчальні плани, і там, окрім лекцій, семінарів, практичних занять, мало чого залишилось.

Ситуацію загострює і те, що досі відсутній чіткий механізм та кваліфікаційні вимоги щодо розмежування статусів «науково-педагогічного» та «педагогічного» працівника, що створює корупційні ризики та соціальну напругу в колективах.

Всі ж розуміють, що заняття науковою діяльністю носить синусоїдальний характер. Один рік у викладача є статті в наукових журналах, договори науково-дослідницьких

тем, в іншого – результатів менше, що травмує колег та викликає проблеми.

Зазначу, що дана реформа не враховує той факт, що педагогічні працівники вишів не мають бронювання, тож університети можуть втратити багатьох викладачів.

Підсумовуючи сказане, зауважу, що домоклів меч завис над українською вищою школою, існує реальна загроза «виконання» Закону черговим скороченням навчальних планів і програм, що приведе до остаточної руйнації освітнього процесу, різкого зниження якості підготовки кадрів. Про це заявило багато керівників закладів вищої освіти, і це прикро.

Більшість викладачів університетів беззаперечно підтримують курс на стимулювання наукової діяльності та зниження аудиторного навантаження для дослідників. Проте така реформа повинна бути забезпечена реальним фінансовим ресурсом, інвестиціями в оновлення наукових лабораторій та механізмами податкового стимулювання співпраці з бізнесом, яких наразі немає. Тож наші владці вчергове своїми непродуманими кроками створили штучну кризу.

Спілка ректорів, вивчивши дану проблему, запропонувала міністерству, уряду, парламенту вжити безвідкладних заходів щодо порятунку справи. Направлено відповідне звернення.

Ми пропонуємо ініціювати відміну норм щодо зміни граничного навчального навантаження (450/900 годин) до моменту забезпечення відповідного бюджетного фінансування, прийняття необхідних положень.

Цей закон взагалі не треба було б приймати, а доцільним було б просто дати законодавче право закладам вищої освіти самостійно зменшувати навантаження науково-педагогічних працівників, які активно займаються науковою діяльністю. І такий крок був би логічним, був би вибірковим, точним і не збурих би суспільство.

На часі створення робочої групи за участі представників профільних комітетів ВРУ, Міністерства освіти і науки, Міністерства фінансів та Спілки ректорів для напрацювання механізмів посилення науково-технічної діяльності в закладах вищої освіти.

Терміново слід передбачити цільову субвенцію для покриття різниці у фонді оплати праці, що виникає внаслідок дії даного Закону та підвищення соціальних стандартів у 2026 році.

Завершуючи, скажу, що всякий поспіх, метушня не допомагають справі. Переконаний, що і цей закон реально не буде стимулювати розвиток науки в університетах, а викличе просто чергове пристосування викладачів, посіє новий формалізм в облік науково-педагогічної роботи.

Принагідно хотів ще сказати про такі дуже тривожні речі, які кояться в українській школі. Мова йде про серйозний тиск на місцеві громади з метою реорганізації шкіл, запровадження профільної освіти. Ідея ніби і добра, але її реалізація зовсім непродумана, не враховує реальний стан в країні, катастрофічну демографію, жорстоку війну.

Те, як хочуть владці проштовхнути цю грантоїдею, носить явний антиконституційний характер. Намагання мати не менше 4 класів на паралелі в старшій школі веде до закриття тисяч середніх шкіл, а отже, радикального обмеження доступу молоді до повної середньої освіти, яка гарантується ст. 53 Конституції України.

При цьому Закон України «Про освіту» говорить, що доступність освіти створюється шляхом відкриття і будівництва нових шкіл. У нас все робиться навпаки. Нині місцеві ради знаходяться під пресом – засновуйте ліцеї, у десяти класи в звичайні школи дітей не набирайте, бо субвенції не отримаєте!

І що ж виходить – більше 400 громад, а це тисячі сіл і селищ, будуть без старшої школи. Прийдеться учнів із всього колишнього сільського району звозити в райцентр, а там немає ні доріг, ні готелів, ні інтернату для проживання дітей і вчителів.

Поки ще парламент, слава Богу, не проголосував нову норму про профільну освіту. Тож місцеві чиновники від освіти та очільники МОН повинні зупинити цей реформаторський зуд, не руйнувати остаточно школу і державу, не сприяти обезлюдненню сіл і обезземеленню селян.

Заради справедливості зауважу, що останнім часом, із зміною куратора вищої освіти в МОН,

ніби намітилися позитивні речі. Навіть зроблені невеликі кроки в спрощенні правил прийому до закладів вищої освіти.

Тож хочеться, щоб не постраждала справа, щоб необдумані, поспішні кроки не привели до кризи в університетах, наших школах і української освіти в цілому (<https://osvita.ua/blogs/96455/>). – 2026. – 02.03).

Блог на сайті «Освіта»

Про автора: Ігор Лікарчук, доктор педагогічних наук, професор.

Формування мережі академічних ліцеїв: будуємо фантом

Голосуємо дружно... За фантом... Якась дивина коїться...

Новинна стрічка FB останніх днів повна повідомлень, що обласні та міські ради великих міст приймають рішення про затвердження мережі академічних ліцеїв на відповідних територіях.

Не дивує однастайність таких рішень. Як і суголосність в часі. Це звично. Хоч і не дуже оптимістично. Дивує інше.

По-перше, ніхто в Україні на сьогодні достеменно не знає, що таке академічний профільний ліцей, як організаційно-педагогічна модель здобуття загальної середньої освіти. Зокрема, невідомо:

це буде окремий заклад освіти чи сім'я: разом із початковою школою, гімназією і дитсадком;

яким буде його структура;

якою буде система управління в ньому;

чи будуть такі заклади мати особливий штатний розпис;

скільки учнів буде в кожному класі та паралелей класів у таких ліцеях;

якими буде тижневе навантаження педагогів у ньому;

чи буде іншою система нарахування заробітної плати педагогам;

чи дасть можливість система оплати праці залучити до роботи в ньому докторів наук і провідних учених університетів, наукових працівників академічних інститутів і просто

дуже фахових людей. Які за копійки працювати в таких закладах не будуть;

чи буде сформований окремий державний стандарт для педагогічних працівників академічних ліцеїв чи вимоги до них будуть такі ж, як до всіх педагогів, сформульовані в уже діючому професійному стандарті вчителя; якою буде структура навчального плану; якою буде логіка диференціації здобувачів освіти;

якими будуть основні формати навчання в ліцеї (курси, модулі, проекти, спецкурси, факультативи);

яким буде співвідношення академічності та прикладності...

Тобто, приймаючи рішення про затвердження мережі, фактично затвердили лише назви...

По-друге, не думаю, що в Україні є хоча б одна людина, яка зможе розповісти про систему відбору випускників гімназії для навчання в академічному ліцеї. На мою думку, може бути три варіанти такого відбору.

Перший. Зовнішнє незалежне оцінювання за методологією ЗНО. Коли учні виконують тести, які дають можливість перевірити не лише фактологічні знання, але і навички застосування таких знань на практиці: відкриті завдання із демонстрацією логіки їхнього розв'язання; власне висловлювання з власноруч написаним його текстом; очне спілкування з носієм іноземної мови. І обов'язкове визначення результатів оцінювання на наукових засадах тестології. Але в такому випадку, зважаючи на рівень фактичних знань НУШівців із основ наук, питання можливості укомплектування таких ліцеїв стає насправді проблемним. Учні, які мають достатньо глибокі знання, не так і багато. Чи я помиляюся?

Другий. Зовнішнє незалежне оцінювання за методологією НМТ. Коли учні складають тести із кількох предметів в один день; вимушені демонструвати, образно кажучи, знання фізіономій історичних діячів, замість розуміння сутності історичного процесу, та показувати вміння грати в гру, яка називається «угадайка». А їхні результати визначаються не на засадах тестології, а за якимись химерними таблицями, придуманими чиновниками МОН.

У цьому випадку контингент ліцеїв можна буде сформувавши успішно. Але для чого? У діючих ліцеях та спеціалізованих школах у старших класах переважна більшість учнів, образно кажучи, протирають штани, а не навчаються. Якщо відбір до академічних ліцеїв буде здійснюватися за описаним мною другим сценарієм, то кількість таких навряд зменшиться.

Третій. Систему відбору будуть розробляти самі ліцеї. Якщо чесно, то в цивілізованій освіті, це був би найбільш оптимальний варіант. Пишучи «цивілізована освіта», я маю на увазі, що заклади там відповідають за результат своєї роботи. Він є важливим елементом їхнього іміджу і місця в освітній спільноті. Але через те що для української освіти результат не є вельми важливою чеснотою, а більш значущими є ставлення начальства, обсяги фінансування, уміння показати процес, то можу лише уявити, у яку вакханалію в такому випадку перетвориться цей набір. І в такому випадку академічні ліцеї із гіпотетично елітних закладів стануть або елітарними, або на порядок нижчий, ніж колишні приходські школи...

Тобто відсутність задекларованих механізмів формування контингентів академічних ліцеїв не дає можливості навіть приблизно уявити, скільки там учнів зможуть навчатися. Як можна за такої ситуації затверджувати мережу?

По-третє, як відомо, в Комітеті Верховної Ради з питань освіти і науки розроблено законопроект, який достатньо суттєво змінює основні підходи до формування мережі академічних ліцеїв, ніж ті, що існували до сьогодні. Існує і альтернативний законопроект. З іншою методологією формування мережі. Якщо буде прийнятий перший чи другий, то та мережа, яка затверджується сьогодні, безумовно передбачатиме її перегляд.

То для чого затверджувати те, що апріорі через дуже короткий час потрібно буде перезатверджувати?

По-четверте, інформація, що знаходить з місць і про яку не мовчать стрічки новин, переконливо свідчить: батьківська спільнота не підтримує створення академічних ліцеїв у варіанті, який потребує суттєвих міграцій

учнівських мас та учителів через закриття, укрупнення, зміну статусів існуючих закладів освіти. І це за умов, що дуже багато батьків насправді ще реально не зіткнулися з тим, що шкільне життя їхніх дітей із 2027 року буде продовжено на один рік, а після 9-го класу їм доведеться робити дуже складний вибір між академічною та професійною освітою. У суспільстві, в якому ще з часів раннього срср сформоване презирливе ставлення до робітничих професій, у суспільстві, де навіть сьогодні панує суспільна думка: «не хочеш добре вчитися – підеш у ПТУ», такий вибір ще довго буде розглядатися як фатальне життєве рішення. Чи багато людей готові його прийняти?

Між іншим, уважно читаючи інформацію про прийняті рішення щодо формування мережі академічних ліцеїв, у жодному випадку не знайшов того, що мало б уважно аналізуватися на етапі прийняття рішень: результати валідних соціологічних досліджень про ставлення батьків до ідеї профільної школи.

Тобто для чого затверджувати мережу, якщо батьківська спільнота реформу, м'яко кажучи, не підтримує?

По-п'яте, не вивчали думку батьків. Зрозуміло. То, можливо, варто було б вивчити думку тих, хто цю профільну школу буде впроваджувати? Я – про вчителів. Про думаючих вчителів. І про думаючих директорів. Між іншим, днів десять тому зателефонував кільком директорам ліцеїв, які увійшли в «пілот» з апробування змісту профільної школи. Дехто, почувши запитання, взагалі відмовилися розмовляти. А ті кілька, що згодилися, на питання: «Чим майбутній академічний ліцей відрізнятися від існуючого закладу, скажімо, з поглибленим вивченням тих чи інших предметів?» – відповісти не змогли.

Чи винуваті вони в тому, що не знають, якою буде модель академічного ліцею? Ні. Не винуваті.

Але я їх добре розумію. Кажуть, що заклад, який у пілоті, отримав 10 млн гривень на політ. Дуже заманливо для польоту. Однак варто завжди пам'ятати: рано чи пізно за ці гроші доведеться відповідати.

По-шосте, складно уявити, чим керуються депутати різних рад, приймаючи подібні рішення у час, коли країна 14 років живе в страшних реаліях війни. Коли сотні тисяч українських дітей і школи давно забули, що таке нормальний навчальний процес. Коли навчальний день без тривоги – не менша рідкість, як світла частина доби із електрикою. Коли холодний клас і гул генератора давно стали нашими освітніми реаліями. І коли реформа проводиться задля реформи.

Але проголосували. Процес є. Чи будуть результати? А це вже дуже багатьом зовсім не цікаво. Ті, хто голосував, крайніми не будуть. У нас немає колективної відповідальності.

Крайніми у випадку провалу створення справжніх академічних ліцеїв будуть керівники закладів освіти і вчителі. Як у реформі НУШ. Коли головними винуватими у пробуксовках якої зробили... вчителів.

Замість епілогу.

Мене уже пробують звинуватити в тому, що я противник профільної освіти старшокласників. Не пліткуйте, панове.

Я підтримав реформу НУШ у 2017 році, і сьогодні свою думку не змінив. Я підтримую ідею профільного навчання для старшокласників, хоча б тому, що маю невелику надію, що ця реформа дасть можливість суттєво скоротити кількість тих, хто не навчається, а протирає штани в старших класах.

Але профільна школа має починатися з чітко визначеної, науково обґрунтованої та апробованої моделі академічних та професійних ліцеїв як організаційно-педагогічної форми здобуття загальної середньої освіти.

Зрозумілої депутатам усіх рад, батькам учнів, учителям, керівникам закладів освіти, усьому суспільству. І навіть «нудьгуючим пенсіонерам», як мене обізвали в одному з коментарів...

Хороший будинок починають будувати із проекту, а не із придбання для нього стільців і штор. У нас – навпаки: будуємо фантом. І саме це мене, як і дуже багатьох інших, не влаштовує (<https://osvita.ua/blogs/96473/>). – 2026. – 04.03).

Блог на сайті «Освіта»

Про автора: Надія Кузьмичова, заступниця міністра освіти і науки України

Важливо не відкладати рішення, які стосуються майбутнього дітей

Останніми днями у регіонах поширюється інформація, що реформа старшої профільної школи нібито передбачає створення академічних та професійних ліцеїв із мінімум 300 учнями у 10–12 класах.

Ця інформація не відповідає дійсності.

Закон України «Про повну загальну середню освіту» не встановлює вимоги щодо конкретної кількості учнів у академічних та професійних ліцеях. Наразі є лише дві законодавчі умови у старшій школі: щонайменше два класи на паралелі та щонайменше три профілі навчання.

Формально це може бути навіть 24 учні на паралелі (три профілі по мінімум 8 учнів у групі), тобто близько 72 учнів у 10–12 класах загалом.

Відповідно, мережа ліцеїв формується громадами з урахуванням цих норм і місцевого контексту. Йдеться, зокрема, про заклади освіти, які знаходяться на гірських територіях, у прифронтових регіонах чи інші заклади, де кількість учнів може бути меншою.

Водночас, у межах пілотування орієнтиром є близько 60 учнів на паралелі – це показник, який дозволяє реально забезпечити учням вибір профілів і предметів.

Важливо: старша профільна школа є третім етапом реформи «Нова українська школа», яка розпочалася ще у 2017 році. Учні, які тоді пішли до першого класу, вже скоро переходять до старшої школи і мають продовжити навчання за новим стандартом.

Тому, особливо в умовах повномасштабної війни, важливо не відкладати рішення, які стосуються майбутнього цих дітей, і забезпечити їм можливість отримати якісну освіту та свідомо обирати освітню траєкторію.

Також окремо хочу звернути увагу на важливість відповідального ставлення управлінців усіх рівнів до реалізації освітньої

політики та ухвалення рішень на основі чинного законодавства і перевіреної інформації, а не маніпуляцій чи недостовірних фактів.

Уже найближчим часом ми оголосимо результати добору закладів до пілотування старшої профільної.

Це дозволить побачити, як різні громади – з різними умовами та масштабом – долучаються до впровадження профільної старшої школи на практиці (<https://osvita.ua/blogs/96507/>). – 2026. – 09.03).

Блог на сайті «Освіта»

Про автора: Ірина Губар, засновниця громадської організації «Освітній та культурний баланс», rightup2025@gmail.com.

Конкурс на посаду директора школи: індикатор демократії та прозорості

У багатьох містах і селищах України від того, наскільки прозорі та підзвітні конкурси, залежить довіра педагогів, батьків і громадськості до органів місцевого самоврядування. Відкритість і чіткі правила формування комісій та оцінювання кандидатів – це основа демократії на місцях.

Матеріал підготовлений ГО «Освітній та культурний баланс» на основі моніторингу низки судових засідань та зустрічей з представницею громадського об'єднання. Це дозволило зануритися у хронологію подій, дослідити проблему зсередини та зрозуміти, з якими перешкодами стикаються активісти у своїй роботі – не лише в теорії, а на конкретних прикладах.

Кейс, який ми досліджували, – приклад системного багаторічного впливу громадськості, який показує: реальні зміни можливі. І вони не обмежуються обуренням у соціальних мережах, а вимагають послідовних кроків – від звернень, ініціювання створення робочих груп до судових фіксацій правових позицій.

У чому полягає системна проблема

Конкурс на посаду директора школи формально є інструментом прозорого відбору.

На практиці архітектура процедури нерідко залишає значний простір для впливу органів управління освітою. Документи та свідчення учасників різних конкурсних процесів розкривають кілька типових ризиків.

Непрозоре формування конкурсних комісій. Склад комісій часто затверджують до оголошення конкурсів – без публічного відбору, без чітких критеріїв. Незалежні організації дізнаються про конкурс вже після того, як усі місця в комісії зайняті. При цьому місця, відведені для представників громадськості, нерідко займають особи, пов'язані з органами управління освітою.

Конфлікт інтересів без наслідків. У положеннях про конкурс може існувати норма про обов'язок повідомляти про конфлікт інтересів – але без реального механізму контролю вона залишається декларативною. Ситуація, коли особи, залежні від організатора конкурсу, одночасно є членами комісії з відбору, є поширеною.

Відсутність прозорих критеріїв оцінювання. Ні письмові завдання, ні публічні презентації кандидатів часто не мають наперед затверджених і оприлюднених критеріїв оцінки. Члени комісії виставляють бали без спільного орієнтиру – і це регулярно призводить до оспорювання результатів.

Можливість ігнорувати підсумкові бали. Деякі положення дозволяють комісії «враховувати» остаточний результат кандидата при визначенні переможця, а математичне округлення балів може штучно прирівнювати результати різних кандидатів із подальшим переходом до рейтингового голосування. Це відкриває простір для суб'єктивних, а подекуди й маніпулятивних рішень.

Обмежений доступ громадськості до засідань. Окремі положення містять норми, що надають комісії право видаляти громадських спостерігачів із засідань. На практиці це означає, що навіть формально допущені спостерігачі можуть бути усунені від найважливішого моменту – фінального засідання, де визначають переможця.

Усі ці елементи разом створюють умови, за яких конкурс легко перетворюється на

адміністративну формальність, а не реальний інструмент відбору за компетенціями.

Як громадськість може впливати: хронологія системної роботи

Досвід, який ми вивчали, охоплює понад шість років послідовної роботи. Він показує, що громадськість здатна бути дієвою силою змін – якщо йти далі одноразових звернень і будувати довгострокову стратегію.

Перший етап: аналіз і перші звернення. Поштовхом зазвичай стає конкретна конфліктна ситуація в одному з конкурсів. Активісти аналізують діюче положення, виявляють системні ризики і виносять питання на публічний розгляд – через сесії місцевої ради, звернення до депутатів, участь у робочих групах. Громадськість готує детальні письмові пропозиції з посиланнями на законодавство, порівняльні таблиці, альтернативні проекти положень (Проект Положення)

Другий етап: зміни в законодавстві як нова точка входу. Зміни у національному законодавстві нерідко змушують місцеві ради ухвалювати нові положення про конкурс. Це – важливий момент для втручання: саме тоді є можливість вплинути на зміст документа до його затвердження. Практика показує, що навіть якщо профільні комісії відхиляють пропозиції громадськості, сам факт їх подання фіксує позицію і створює підстави для подальших дій.

Третій етап: карантин та інші «виняткові обставини». Громадськість має бути особливо уважною, коли конкурси призупиняють або замінюють альтернативними процедурами під приводом надзвичайних обставин. Такі рішення можуть ухвалюватися з перевищенням повноважень і порушувати права як кандидатів, так і громадських організацій на участь у процесі.

Юридичний шлях: коли діалог вичерпаний

Судова робота стає інструментом, коли всі комунікаційні та адміністративні засоби вичерпані. Важливо розуміти: мета звернення до суду – не лише виграти справу, а зафіксувати правові позиції і створити тиск на зміну практики.

Досвід, який ми вивчали, включає два судові провадження з різними результатами – і обидва виявилися корисними.

У першому випадку суд відмовив у задоволенні позову з процесуальних причин – скасування оскаржуваного рішення потягнуло б за собою розірвання вже укладених трудових договорів, що є неприпустимим. Це важливий урок: спосіб захисту в суді має бути сформульований так, щоб не призводити до необхідності розривати трудові відносини з переможцем конкурсу. Водночас суд окремою ухвалою зафіксував важливе: закон не передбачає жодного іншого способу призначити директора школи, крім конкурсу. Рішення замінити конкурси співбесідами було ухвалене з перевищенням повноважень – тобто орган місцевого самоврядування вийшов за межі того, що йому дозволено робити за законом. Суд зобов'язав виправити це порушення.

У другому випадку суд визнав, що орган місцевого самоврядування діяв у межах чинного Положення – і прямо вказав на саме Положення як на джерело проблеми. Цей висновок став орієнтиром для подальших дій: оскаржувати треба не окремі рішення, а нормативний документ, який їх породжує.

Обидва провадження, навіть формально «не виграні», зіграли роль у відновленні конкурсів і підвищенні юридичної спроможності активістів.

Що вдалося змінити

Навіть без формально виграних позовів системна шестирічна кампанія принесла відчутні результати.

Конкурси, які були незаконно призупинені, відновили. У положення внесли норми про обов'язок повідомляти про конфлікт інтересів і про онлайн-трансляцію засідань. Активісти стали повноцінними учасниками діалогу з владою – а не просто авторами звернень, що залишаються без уваги.

На національному рівні з'явилися типові положення про конкурс для керівників закладів дошкільної освіти, де вперше прямо прописані процедури оскарження відповідно до Закону «Про адміністративну процедуру» – це відкриває нові можливості для захисту прав без необхідності одразу звертатися до суду.

Що принципово важливо змінити: п'ять ключових елементів

Активісти, які безпосередньо брали участь у цих процесах, сформулювали конкретні зміни. Ми в ГО «Освітній та культурний баланс», ознайомившись із цим досвідом, солідарні з кожним із цих пунктів.

Незалежне проведення письмових випробувань. Розробку завдань і оцінювання письмових робіт варто передати незалежним установам, а не залишати в руках організатора конкурсу.

Затверджені критерії оцінювання презентацій. Критерії оцінювання публічних виступів кандидатів мають бути зафіксовані в положенні до початку конкурсу – відкрито і зрозуміло для всіх учасників.

Скасування норм, що дозволяють обходити підсумкові бали. З положень необхідно прибрати можливість «враховувати» результат кандидата при визначенні переможця та норму про математичне округлення балів, яке може штучно зрівнювати результати різних кандидатів.

Відкритий доступ громадськості до всіх засідань комісій. Норми, що дозволяють видаляти спостерігачів, мають бути скасовані. Трансляція повинна охоплювати всі засідання – включно з фінальним, де визначають переможця.

Публічний і незалежний порядок формування комісій. Відбір членів комісії від громадськості має бути публічним і відкритим. Особи, які працюють у виконавчих органах місцевого самоврядування або підпорядкованих їм структурах, не можуть входити до складу комісії як представники громадськості – це пряме змішування інтересів організатора конкурсу і тих, хто мав би його контролювати.

Що радять активісти іншим громадам

Проблема непрозорого формування конкурсних комісій і відсутності реальних механізмів оскарження поширена по всій Україні. Досвід, який ми вивчали, доводить: системний і послідовний вплив громадськості – дієвий інструмент змін.

Кілька практичних порад для громад, які хочуть уникнути конфліктів і правильно прописати процедуру від початку:

Не чекайте скандалу – аналізуйте своє положення про конкурс завчасно, до наступного конкурсу.

Використовуйте моменти змін у законодавстві як вікно можливостей для впливу на місцеві нормативні документи.

Готуйте не лише зауваження, а й альтернативні проєкти – це значно сильніша позиція на переговорах.

Масово звертайтеся до Міністерства освіти і науки України з проханням розробити типові положення про конкурс із чітким порядком формування комісій.

Якщо звертаєтеся до суду – ретельно обирайте предмет оскарження, щоб рішення суду не потребувало розірвання трудових договорів із переможцями конкурсів.

Запрошення до діалогу

ГО «Освітній та культурний баланс» і наші партнери готові ділитися напрацьованими матеріалами: проєктом Положення, порівняльними таблицями норм законодавства, аргументами, які вже працювали в дискусіях та судових процесах.

Ми запрошуємо громади, освітні спільноти та громадські організації об'єднуватися для спільних дій:

обговорювати досвід конкурсних процесів у різних громадах;

синхронізувати позиції щодо змін до Положень;

а за потреби – спільно звертатися до Міністерства освіти і науки України з пропозицією розробити типові положення про конкурс із чітким і прозорим порядком формування конкурсних комісій.

Кілька запитань для самоперевірки процедур у будь-якій громаді:

Чи має наша громада чітко прописаний і публічний порядок формування конкурсних комісій із реальними можливостями для участі незалежних громадських організацій?

Чи існують наперед затверджені й оприлюднені критерії оцінювання письмових завдань і публічних презентацій кандидатів?

Чи гарантована відкритість усіх засідань комісій – через трансляції, доступ спостерігачів і своєчасне оприлюднення протоколів?

Чи виключена участь у конкурсних комісіях осіб, підпорядкованих органам, що організують конкурс?

Чи передбачена зрозуміла процедура оскарження конкурсу та його результатів – без необхідності одразу звертатися до суду?

Якщо хоча б на одне питання відповідь «ні» або «не впевнені» – це привід переглянути правила зараз, поки наступний конкурс ще не став черговою кризою довіри (<https://osvita.ua/blogs/96494/>). – 2026. – 09.03).

**ГРОМАДСЬКА ДУМКА
ПРО ПРАВОТВОРЕННЯ
№ 5 (313) 2026**

Інформаційно-аналітичний бюлетень
на базі оперативних матеріалів
Додаток до журналу «Україна: події, факти, коментарі»
Ідентифікатор медіа R30-01101

Редактор Я. Маленко

Комп'ютерна верстка:
Н. Крапіва

Підп. до друку 17.03.2026
Формат 60x90/8. Обл.-вид. арк. 3,87.
Наклад 21 пр.

Видавець і виготовлювач
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
03039, м. Київ, Голосіївський просп., 3
siaz2014@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта
видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 7871 від 28.06.2023 р.